

Pau Menéndez Molist

**RECONSTRUCCIÓ DE LA DARRERA
FASE D'OCUPACIÓ AL JACIMENT
IBÈRIC DEL TURÓ DEL VENT (LLINARS
DEL VALLÈS, VALLÈS ORIENTAL) A
PARTIR DE LES DADES D'
EXCAVACIONS ANTIGUES**

TREBALL FINAL DE MÀSTER

dirigit per la Dra. Carme Belarte

Màster en Arqueologia Clàssica

**Treball final de màster realitzat amb el suport de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica
en el marc del PIR 2019**

**UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI**

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

**Institut Català
d'Arqueologia Clàssica**

Tarragona

2019

ÍNDIX

Resum.....	2
Agraïments	3
1. Introducció.....	4
2. Objectius, metodologia i hipòtesis.....	5
3. Situació i antecedents de la recerca	7
4. Descripció de les estructures i interpretacions funcionals	12
5. Pla de treball i metodologia.....	18
6. Els contextos amb presència de materials de construcció.....	20
7. Entorn i interpretacions sobre els contextos.....	34
8. Consideracions Finals	40
9. Bibliografia.....	41

Resum

Aquest treball forma part de la recerca que tenim entre mans l'equip del projecte d'excavació del Turó del Vent, en el qual estudiem tot el conjunt arqueològic i en aquesta ocasió presentem un estudi de la darrera fase del jaciment. Durant els anys d'intervenció al Turó del Vent, els diferents investigadors havien documentat molts fragments de *tegulae* i *imbrices* però mai s'havien parat a estudiar-los en el seu context. La presència d'aquests materials constructius podria evidenciar una fase republicana de l'assentament. Amb aquest estudi, analitzarem aquest moment a través dels materials ceràmics dipositats al Museu de Granollers i de les recents campanyes que em dut a terme.

Paraules Clau: món ibèric, ceràmica, teules, Turó del Vent, Laietània, romanització, Catalunya

Abstract

This work is a part of the research that the project team of Turó del Vent is currently carrying out, in which we study the whole archaeological site and this time we present a study of the last phase of the settlement. During the years of intervention in the Turó del Vent, the different researchers had documented many fragments of tegulae and imbrices, but never stopped studying them in their context. The presence of these constructive materials could highlight a republican phase of the site. The main goal of this study is to analyze this moment through the ceramic materials deposited in the Museum of Granollers and the recent campaigns we have carried out.

Key words: Iberian world, pottery, tegulae, Turó del Vent, Laietania, Romanization, Catalunya

Agraïments

Abans de tot, m'agradaria fer referència a totes aquelles persones que han posat m'han donat un cop de mà per la realització d'aquest treball.

Primerament, vull agrair a la doctora Carme Belarte, tutora d'aquest treball final de màster per les seves correccions, suggeriments i plantejaments de qüestions, que han estat essencials per presentar aquest estudi. També agraeixo la col·laboració oferta per en David Asensio i Ramon Àlvarez, per la cessió de la documentació referent al jaciment i els dibuixos de les peces singulars realitzats durant les seves investigacions, i que facilitaran en un futur la recerca en aquest jaciment. També trobo necessari agrair a la feina d'en Marc Guàrdia, per l'ajuda prestada en la localització de les peces al magatzem i en la identificació d'alguns fragments ceràmics, així com l'ajuda tècnica prestada. I per acabar, recordar l'Eric Sobrevia com a company d'excavació, que sense la seva motivació no haguéssim iniciat aquest projecte.

A tots i cada un dels que m'heu donat un estímul i recolzament, gràcies al vostre esforç i dedicació.

1. Introducció

En aquest treball presentem els resultats obtinguts de l'estudi dels materials corresponents a la darrera fase d'ocupació del Turó del Vent, un jaciment ibèric en el qual recentment s'ha re-empres la recerca encetada durant la dècada dels anys vuitanta, amb una nova fase d'excavacions arqueològiques de les quals el present autor és co-director.

Es parteix de la intenció de continuar la recerca que vam començar durant el darrer any del Grau d'Arqueologia a la Universitat de Barcelona, que va culminar amb l'elaboració d'un Treball Final de Grau titulat *Estudi de tres conjunts ceràmics de la intervenció arqueològica de 1984 al turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)*, dirigit per el Dr. J. Sanmartí (Menéndez, 2017). Aquest treball consistia en una revisió de l'inventari (que suposa la identificació de les diferents produccions i correcta classificació tipològica de les peces), dibuix i quantificació dels materials arqueològics provinents del jaciment. El treball va suposar analitzar els materials en el dipòsit del Museu de Granollers, en el qual avui en dia encara resten sense estudiar moltes peces arqueològiques extretes durant la campanya del Pla de Solidaritat per l'Atur de 1984.

Arran d'aquest primer treball, l'arqueòleg Eric Sobrevia i jo mateix, vam plantejar excavar el jaciment de manera sistemàtica mitjançant excavacions programades amb voluntaris per seguir la investigació i entendre la funcionalitat de l'enclavament protohistòric. Actualment portem tres campanyes d'excavació, dues d'elles promogudes l'Ajuntament de Llinars del Vallès, i l'altra, finançada per la URV/ICAC. Actualment, gaudim de l'interès de l'Ajuntament i El Parc Natural del Montnegre-Corredor de la Diputació de Barcelona per tirar endavant amb la recerca i la museïtzació del jaciment, fet que ens permet continuar amb la nostra activitat. L'any passat, el co-director de les excavacions, Eric Sobrevia, va presentar el seu Treball Final de Màster sobre el mateix jaciment, sintetitzant les excavacions dels anys vuitanta i els resultats de les darreres campanyes de l'any 2017 i 2018.

2. Objectius, metodologia i hipòtesis

En aquest treball es pretén precisar la fase d'abandonament del nucli ibèric i caracteritzar l'ocupació d'època republicana a partir de la revisió dels materials mobles i de les antigues memòries d'excavació. Tradicionalment, el jaciment s'havia proposat com un poblat que perdurava fins la primera meitat del segle II aC; en canvi, les troballes de les campanyes recents junt amb els materials analitzats en el Museu de Granollers ens porten a pensar que el Turó del Vent va ser amortitzat en una cronologia més avançada.

Pel que fa a la metodologia, es continuarà amb la revisió dels materials arqueològics (ceràmics, metalls i lítics) emmagatzemats en el Museu de Granollers per tal de donar continuïtat a la investigació engegada en el Grau d'Arqueologia. El treball Final de Grau anteriorment esmentat va consistir en seleccionar una mostra heterogènia i voluminosa de tres conjunts ceràmics de diverses fases del jaciment per analitzar la naturalesa dels materials que no s'havien publicat mai, i proposar una primera quantificació tenint en compte els materials indígenes. A dia d'avui encara hi han moltíssims materials del jaciment que podrien ser objecte d'un estudi més ampli que ens comprometem a fer en un futur no molt llunyà.

Per contextualitzar les dades recollides en Museu de Granollers, es va utilitzar un sistema d'anàlisi proposat per les indicacions esmentades en alguns estudis previs (Asensio i Sanmartí, 1998). La nostra aproximació s'ha fet a partir del volum, la composició i la procedència, en el qual es té en compte tots els camps de les produccions ceràmiques, el producte que es comercialitza, i sobretot, la relació d'atuell importats, el qual coneixem més bé i ens permet determinar la cronologia i els circuits comercials. El nostre nivell d'anàlisi expressa la suma del nombre total de fragments (NTR), així com els fragments identificables segons les formes i tipologies amb el nombre mínim d'individus (NMI) i ponderat (NMIP) quan no hem obtingut una vora o base, però tenim demostrada la producció. Totes aquestes xifres que ens proporciona l'anàlisi quantitativa, permetrà més endavant comparar amb la resta de jaciments del moment per conèixer el comportament ceràmic i així entendre quin significat econòmic comporta.

Mitjançant aquest estudi, aquest treball consisteix en delimitar cronològicament el darrer moment del jaciment del Turó del Vent, especialment la Zona B (zona d'estructures residencials i productives), a partir del material provinent de les campanyes de 1984 i 2017/2018. Els antics investigadors esmentaven que el moment d'abandonament de

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

l'assentament se situava al primer terç del segle II aC, entorn del 180 aC, datats per l'absència de Campanianes B i per la troballa d'una moneda de Cesse. A més, els investigadors del Pla de l'Atur documenten nivells de destrucció que normalment s'associaven als esdeveniments bèl·lics de la Segona Guerra Púnica, o bé de la revolta sufocada per Cató l'any 195 aC, un recurs bibliogràfic utilitzat àmpliament però que creiem que s'havia de revisar. També s'ha comentat sovint que el jaciment del Turó del Vent tenia *tegulae* ja en el segle III aC, i per tant se'l considerava excepcional pel ràpid procés de romanització.

Després de les darreres intervencions, hem detectat diferents reformes amb nivells associats a un volum considerable de *tegulae* i *imbrices*, i també alguns escassos fragments d'àmfora i ceràmica comuna itàlica. Per tant, creiem que es podria avançar la fase d'amortització en un moment de l'ibèric final, en el qual el procés de romanització estigués més consolidat. També és cert que darrerament hem documentat una diferencia entre les pastes de *tegulae* força interessant, i per tant podria ser que algunes fossin importades, tal vegada com succeeix a altres jaciments propers laietans (Rodrigo *et al.*, 2013).

La gran quantitat de teules que hi ha en els nivells superiors evidencia una ocupació important en època republicana, que és força difícil de detectar a través de la ceràmica de tipus vaixel·la o transport. Als anys noranta, es va re-inventariar part del material ceràmic per part d'en David Asensio, qui va estudiar els nivells estratigràfics corresponents a les fases plenament ibèriques, però va deixar de banda les unitats estratigràfiques amb material més modern. Per tant, creiem que podria ser interessant revisar aquest material procedent d'excavacions fetes fa més de trenta anys i posar-lo en el seu context amb la memòria publicada, i comparar aquestes dades amb les obtingudes per les campanyes actuals.

En definitiva, el treball consistirà en verificar si aquesta darrera fase del Turó del Vent acaba a la primera meitat del segle II aC, o bé es pogué avançar en la cronologia, a través de l'estudi dels materials i els seus contextos.

3. Situació i antecedents de la recerca

El jaciment ibèric del Turó del Vent està situat al terme municipal de Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona), a uns 2 km en línia recta d'aquesta població cap al sud, en un promontori elevat conegut com el Turó de la Majordoma. Es troba situat a l'inici de la Serra del Corredor, amb un ampli control cap a la zona vallesana, però també cap a la costa, amb vistes al Turó de Burriac (Cabrera de Mar). Es troba enmig d'un pas natural, entre la plana agrícola del Vallès i la costa del Maresme a través de la riera d'Argentona i el pas de Can Bordoi (Fig. 1).

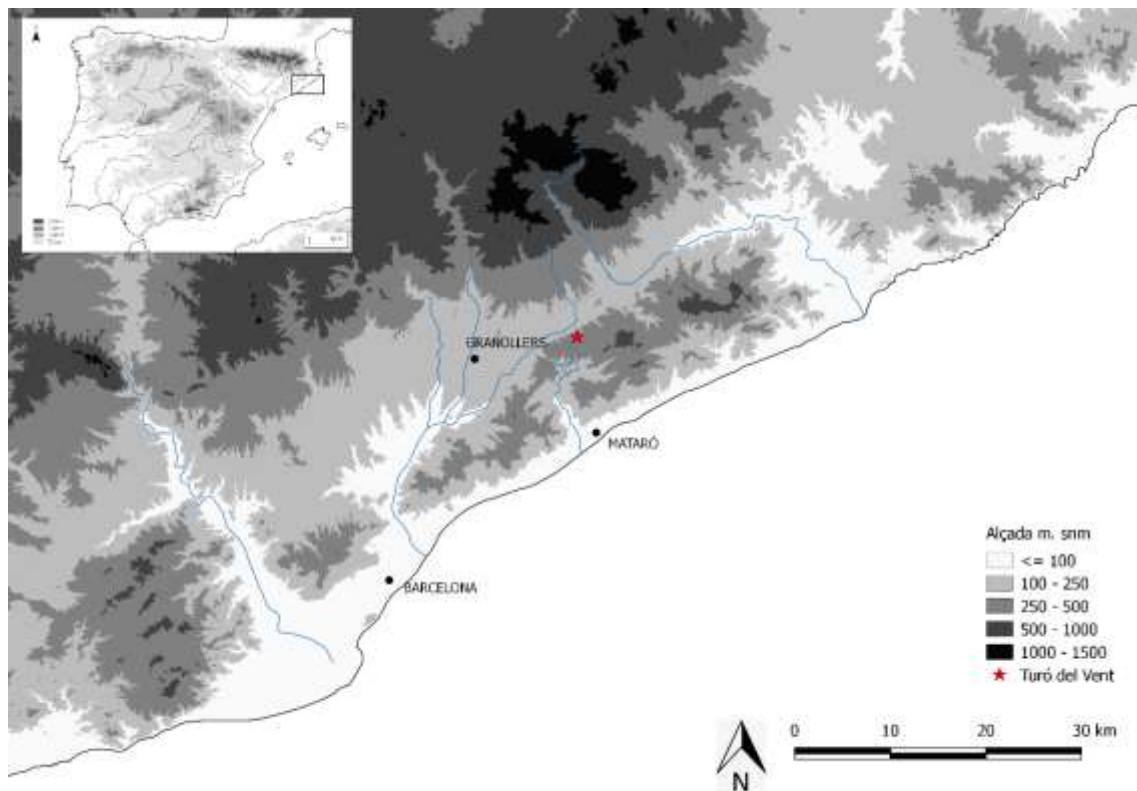

Figura 1. Mapa de situació del jaciment del Turó del Vent en l'àrea de la Laietània ibèrica.

Les seves coordenades geogràfiques UTM en el centre aproximat del jaciment són de (X)=451461.2 i (Y)=4608731.6, a 393 m s. n. m. (Fig. 2.) en la cota més alta. La plataforma on es troba el jaciment té un forma allargada, orientada de nord a sud, seguint la pendent de la carena d'aquest turons suaus que perfilen el corredor cap al Santuari del Far. El jaciment ocupa entre 1 i 1,2 hectàrees aproximadament, sense estar, a dia d'avui, delimitat del tot. Els pendents fora de la zona de la plataforma són molt suaus, fins al punt de ser travessat per un camí ja des d'època medieval, i que l'any 1972 es va asfaltar

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues transformant-la en una carretera secundària que comunica la Carretera B-510 amb la urbanització del Far.

A més, el Turó del Vent té una visibilitat important cap a totes direccions, controlant altres poblats laietans cap a la Serralada Prelitoral, especialment al Massís del Montseny, però també altres enclavaments al mateix Massís del Montnegre i de la Serralada del Corredor. Però per l'altra banda, el turó que ocupa el jaciment queda molt ben dissimulat pels altres turons més elevats que queden a la banda sud. La ubicació accessible i ben comunicada dota l'enclavament d'un interès per ser ocupat ja des del primer ferro, on a la falda del Turó trobem la coneguda "Tomba del Guerrer" de Llinars del Vallès (Sanmartí-Grego, 1993) fins a l'ocupació romana, molt densa a la plana del municipi. De fet, sabem de l'existència d'un altre nucli ibèric només a 900 metres del Turó del Vent, l'antic Castellvell que també té restes ibèriques sota la fase medieval i que ha estat excavada intensivament per furtius i per arqueòlegs. I, a més, també cal ressenyar que molts dels turons successius presenten sitges protohistòriques segons els veïns i excavadors clandestins, tot i que no s'ha pogut contrastar.

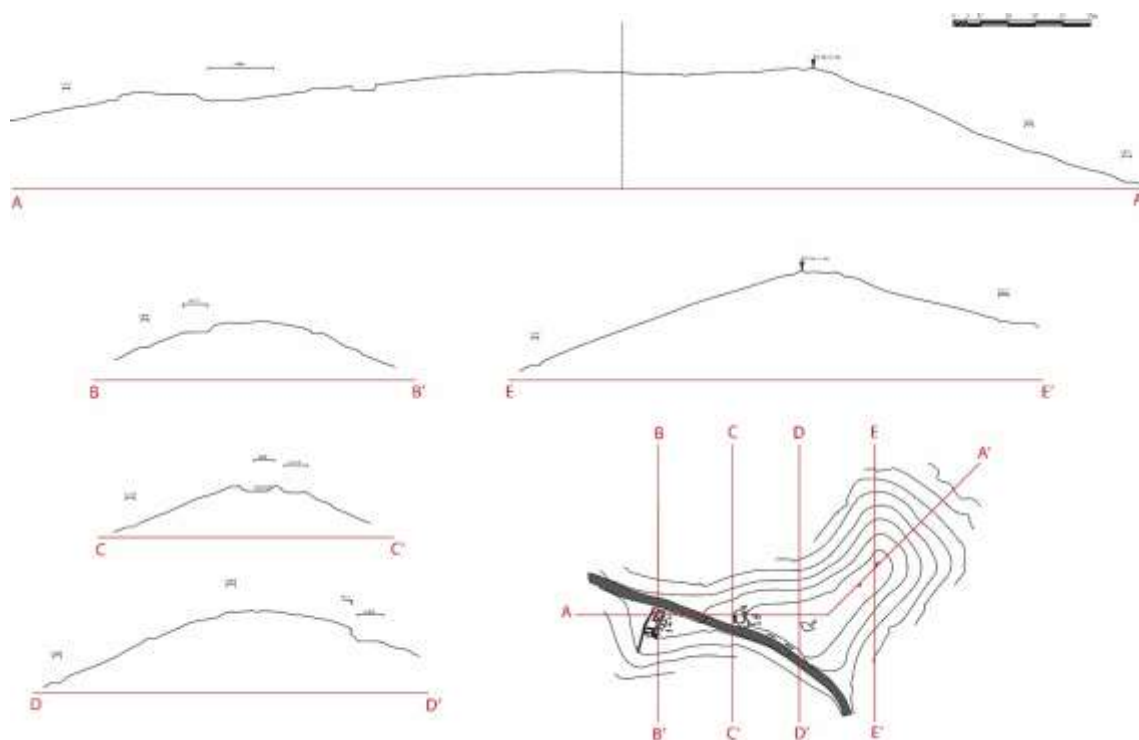

Figura 2. Planta i secció generals del Turó del Vent (Elaborades de nou a partir dels dibuixos inèdits de Pere Xavier Galan (abril 1985).

La seva situació estratègica excepcional va despertar la inquietud de diferents erudits que començaren a descriure el jaciment com a "Ciudadella Romana" (Candi, 1903), però

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues també com a jaciment ibèric (Serra-Ràfols, 1928, 1927-1931 i 1942) o bé, com a Hibernàcula (Gallardo, 1938). Però no serà fins Josep Estrada, encarregat de l'arqueologia a la Província de Barcelona, qui l'acaba definint com a poblat iberoromà del Far o del Turó del Vent l'any 1955. La descripció de les peces i de les restes visibles van quedar recollides a la publicació de *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores* (Estrada, 1955).

Aquestes notes publicades en diferents revistes i publicacions van suscitar l'interès de d'aficionats locals que varen començar a excavar de manera furtiva en l'indret com a activitat lúdica els caps de setmana. De fet, l'interès era tant gran que es recollien tots els materials i es dibuixaven plantes i es descrivien les troballes, fins el punt de fer desviar el traçat del camí medieval en les obres de millora pel nou asfaltat de l'any 1972 (Fig. 3), on es va documentar la destrucció tot fent un control no autoritzat, malgrat absència d'una administració que vetllés pel patrimoni en aquest moment.

L'any 1979, l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona s'assabentà de les actuacions furtives i de l'estat deplorable del jaciment, va programar una intervenció l'any 1980 per recuperar la informació perduda. Aquestes intervencions van continuar fins el 1981, dirigides per Alberto López Mullor, Enric Sanmartí, i Jordi Rovira, que centraren la seva investigació en la zona central del jaciment on excavaren l'estructura construïda a l'interior de la cisterna (López *et al.*, 1982). Tot i així, les activitats clandestines continuaren excavant les estructures que els arqueòlegs havien deixat a mitges.

L'any 1984, la Generalitat de Catalunya va promoure el Pla de Solidaritat amb l'Atur, on molts jaciments del país es van beneficiar d'unes intervencions arqueològiques dirigides per equips professionals i que varen durar forces mesos. El Turó del Vent va ser un d'aquests jaciments, que d'entre el febrer i el setembre d'aquest any, es va excavar ininterrompudament mitjançant un equip tècnic d'arqueòlegs i auxiliars d'obra (Bosch *et al.* 1985).

Després d'aquesta campanya, els arqueòlegs varen enxampar de nou els furtius excavant les zones que no s'havien exhaurit, fet que va motivar una denúncia per part dels professionals, la qual es va solucionar amb la donació de la col·lecció privada al fons de l'Ajuntament de Llinars del Vallès, que es va anomenar Col·lecció Joan Pla i Gras. Tot i

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues així, els materials extrets de la campanya científica del 1984, mai es varen acabar d'estudiar, i es van emmagatzemar al Museu de Granollers.

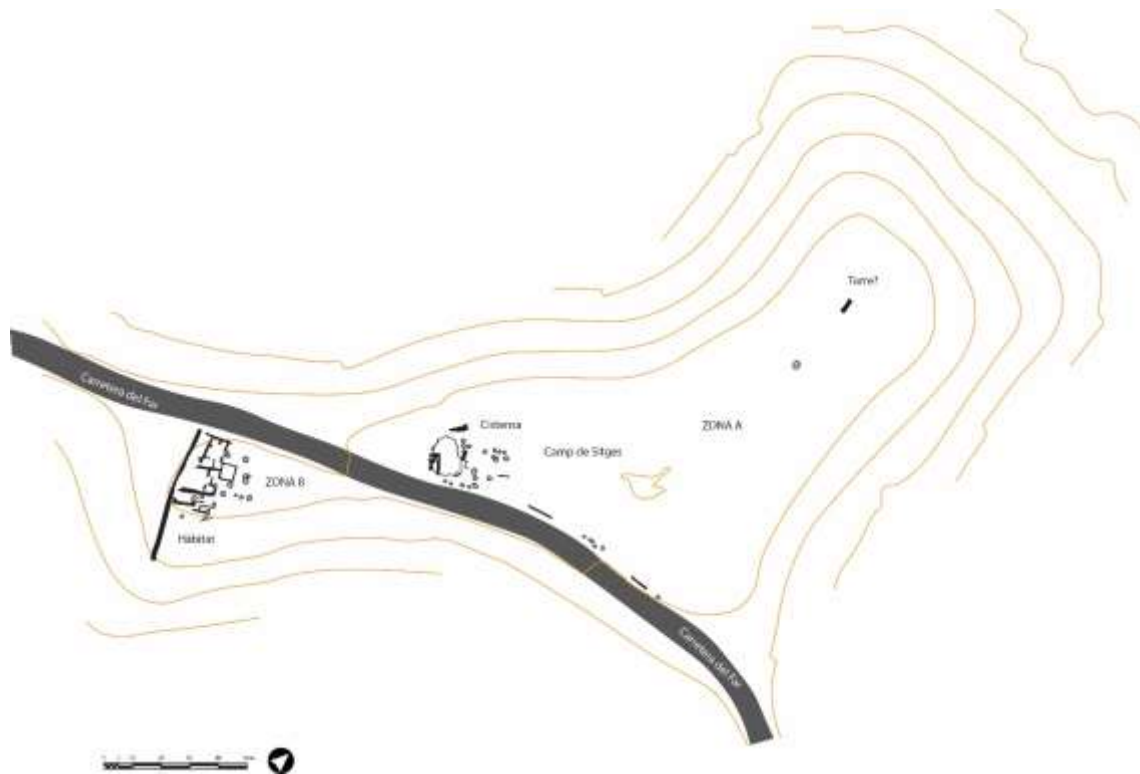

Figura 3. Planta general del Turó del Vent.

A la dècada dels noranta, un equip de joves investigadors de la Universitat de Barcelona¹ van voler elaborar una revisió de dels materials ceràmics d'importació, tot classificant les restes adquirides per l'Ajuntament pocs anys abans, així com els materials de la campanya del Pla de Solidaritat amb l'Atur de 1984. Aquest estudi va culminar amb la publicació d'alguns d'aquests materials clandestins (Sanmartí, *et al.*, 1995). Aquest mateix equip va desenvolupar una gran feina de documentació de les restes arqueològiques, inventariant la majoria de contextos extrets i dibuixant les peces més significatives, especialment les peces de vaixel·la i transport d'importació, però també els elements de ferro i bronze, molts dels quals encara segueixen inèdits.

Recentment, s'ha reprès la recerca arqueològica amb un nou equip de joves arqueòlegs, format per Eric Sobrevia i Pau Menéndez que, un cop es varen graduar en Arqueologia, van decidir emprendre un projecte per revisar la documentació existent i proporcionar

¹ L'equip estava format per Ramon Àlvarez, David Asensio, Xabier Cela, Jordi Principal i Joan Sanmartí, els quals agraïm la cessió de la documentació en relació als inventaris de material i els dibuixos de les ceràmiques importades i dels elements metàl·lics.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues
noves dades a la interpretació del jaciment. Afortunadament, hem gaudit del suport de l'Ajuntament de Llinars, així com de la Diputació de Barcelona i el Parc Natural de la Serra del Montnegre-Corredor, que ens han permès sufragar unes campanyes programades amb alumnes de grau d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona i Autònoma de Barcelona, així com del Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica (Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Universitat Rovira i Virgili i Universitat Autònoma de Barcelona).

4. Descripció de les estructures i interpretacions funcionals

La campanya de 1984 és la intervenció més important que es va realitzar en el jaciment, i de fet, d'aquí procedeix el gran volum d'informació que a dia d'avui coneixem. Malauradament, la intervenció no va tenir cap continuïtat i tampoc es van acabar de publicar els resultats, exceptuant un breu resum molt genèric a la Tribuna d'Arqueologia (Bosch *et al.* 1986). Durant aquesta campanya es va definir com el Poblament del Turó del Vent, on es va detectar una zona d'hàbitat, i una part central ocupada fonamentalment per sitges i una cisterna. La plataforma que ocupa va ser quadriculada íntegrament per tenir-la ben referenciada, i s'hi van diferenciar dos sectors, la Zona A, a la banda nord del camí del Far, i la Zona B, a la banda sud. La Zona B és l'àrea que ha proporcionat més informació recollida fins ara ja que s'hi superposen un seguit d'estructures que permet definir una seqüència estratigràfica, amb fases d'ocupació entre els segles V aC i la primera meitat del segle II aC.

La primera fase estaria representada per un possible fossat en forma de "V" a la Zona B, que tancaria per la banda meridional, la zona més fàcilment accessible, així com algunes sitges amortitzades en el segle IV aC a l'interior de la plataforma. Un cop aquest fossat és amortitzat, s'hi construeix al damunt un entramat d'estructures muràries que definirien una zona denominada d'hàbitat (Fig. 4). En aquesta segona fase es construeix un nou mur de tanca de 90 cm de gruix que tancaria l'assentament per la banda meridional, i que durant les recents campanyes hem pogut veure que té una extensió lineal de més de 30 metres conservats, molts més dels que es pensava.

Malauradament, ni a través de la planimetria ni de la memòria publicada hem pogut extreure l'entramat urbanístic ni la seqüència d'estructures que formarien el complex de l'habitatge. Actualment encara estem en procés d'obertura i esperem més endavant poder interpretar funcionalment les estructures documentades. De fet, el que sembla més o menys clar, és que aquesta zona es modifica en el segle III aC per edificar-hi l'hàbitat, amortitzant les anteriors sitges de la fase precedent, però desconeixem si és un sol edifici o bé diferents construccions agrupades.

No obstant, tot i que aquestes estructures poguessin ser d'aquest moment de l'ibèric ple tal i com indiquen els arqueòlegs de l'antiga campanya d'excavacions, no descartem la possibilitat d'allargar aquesta cronologia fins a al segle I aC i funcionin amb un moment més avançat. És en aquesta segona fase es quan es documenten la majoria de sitges

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues excavades a l'interior de la plataforma, algunes d'elles força riques, amortitzades majoritàriament en un moment que es data dels volts del 200 aC.

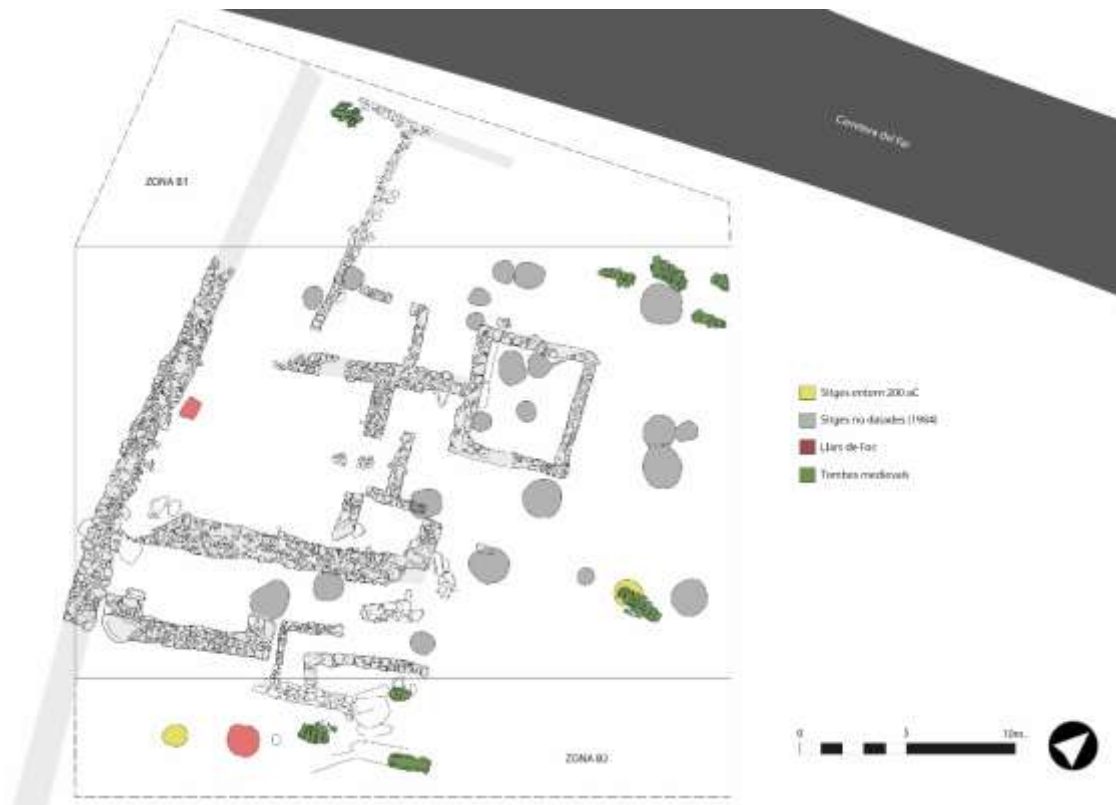

Figura 4. Planta detallada de la Zona B del Turó del Vent. Les zones B1 i B2 són les zones obertes en les darreres campanyes.

La darrera fase que identifiquen els responsables de l'excavació és un moment d'abandonament caracteritzat per algunes estructures d'habitació sense paraments de pedra que podrien relacionar-se amb alguns retalls ovalats en la Zona B i tractar-se de fons de cabanes (Bosch *et al.* 1986: 125). Els estrats d'enderroc d'aquest moment, així com el material a l'interior dels rebliments de les sitges, situen aquesta fase entre el 200 aC i el 180 aC. **Tot i el material constructiu de filiació romana documentat durant la intervenció, els autors de la intervenció no varen pensar en la possibilitat de seqüenciar una quarta fase més enllà de la segona meitat del segle II aC.** A més, cal ressenyar que tampoc els arqueòlegs de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia varen documentar cap teula ni varen trobar cap Campaniana B, així com les produccions d'origen itàlic pròpies de la primera fase de romanització (López *et al.*, 1982: 63). És cert que la composició del material ceràmic vascular no permet associar l'assentament amb un període republicà tardà, però l'existència d'aquestes *tegulae* i *imbrices* haurien d'haver generat una controvèrsia en la interpretació de les fases d'ocupació. De fet, considerem que

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues
possiblement, part de les estructures documentades vinculades a la segona fase, podrien tenir un ús en aquesta darrera fase hipotètica.

En el talús que separa la carretera de la Zona A encara es pot veure un mur de pedra construït en època ibèrica que resta penjat en l'extrem oriental del turó. Tot i que no s'ha excavat de manera sistemàtica, es pot interpretar com a part del mur de tanca que voreja el turó per la banda est. Malauradament no tenim el registre d'aquest sondeig, sabem que en algun moment hi va excavar, possiblement pels excavadors clandestins. També cal ressenyar l'existència d'un mur de 90 cm a l'extrem septentrional del Turó, on els responsables de l'excavació interpreten com una torre de guaita que controla estratègicament la plana del Vallès Oriental, Malauradament, només hi ha excavat un pany de mur, i per tant, no podem indicar si es tracta, o no, d'una construcció defensiva.

Al centre de la plataforma allargada s'hi va documentar la gran concentració de sitges (si bé també es documenten alguns exemplars a la Zona B) i una cisterna compartimentada. La cisterna (Fig. 5) va ser el primer sector intervingut per l'equip de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia, on varen documentar un angle d'un mur adossat al sediment geològic retallat. La primera interpretació publicada a la monografia va ser la d'una torre pel control de l'accés, però més endavant, amb l'obertura del sector es va poder acabar de delimitar tota la zona i es va poder veure que aquest retall al geològic formava part d'un clot de 13 metres d'allargada per 10 m d'amplada, amb una profunditat de 8 m (sense estar l'estratigrafia exhaurida). Actualment, el diàmetre superior de la cisterna està molt malmès però presentava una forma ovalada; en canvi, a la secció conservada del registre de 1984 podem observar com la meitat inferior és força més regular, amb les parets verticals. **Aquest gran clot retallat al sauló geològic té una compartimentació construïda, molt estranya en les estructures d'aquest tipus. En primer lloc, es podria considerar com una estructura annexa per una funció artesanal o industrial, o bé un contrafort lateral per frenar el deteriorament de les parets de la cisterna. Sigui quina sigui la funció, és molt poc comú l'existència d'una cisterna en un jaciment ibèric costaner.**

Al voltant immediat de la cisterna s'hi van realitzar diferents sondejos aleatoris seguint l'ordenació de la quadrícula sobre el jaciment. En aquestes cales es va poder verificar la hipòtesi que la part central estava majoritàriament ocupada per les sitges, l'element que caracteritza el jaciment. De fet, s'hi ha excavat 38 de manera sistemàtica, tot i que els excavadors furtius en tenen buidades una cinquantena. La morfologia i les dimensions de les sitges són força variades, però els responsables de la intervenció les classifiquen en

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues quatre tipus segons la cronologia. Les primeres sitges i més antigues serien de mides més petites, de secció troncocòniques de parets bombades i amb un metre de fondària.

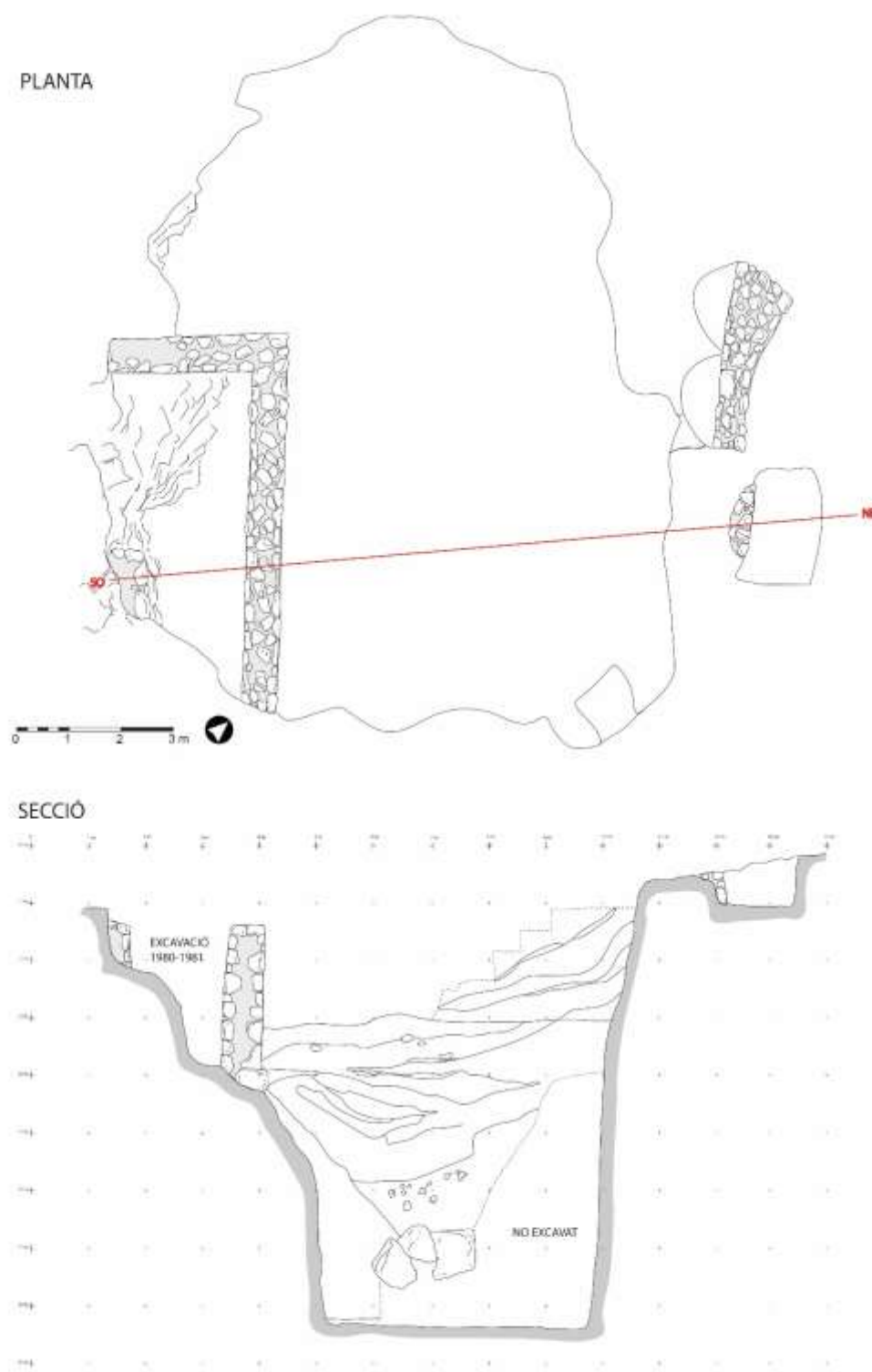

Figura 5. Planta i Secció de la Cisterna ubicada a la Zona A (Elaborades de nou a partir dels dibuixos de Pere Xavier Galan (abril 1985).

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

De les 38 sitges excavades es van documentar quatre moments d'amortització: **quatre sitges del segle IV aC, quatre més de l'Ibèric ple i vint-i-cinc sitges al voltant del 200 aC.**

En la darrera categoria caldria afegir-hi una nova sitja excavada l'any 2018 que va proporcionar materials d'aquest últim moment. Finalment, un darrer moment d'amortització de les sitges seria ja en època romana per la presència de material constructiu de tipus **tegulae i imbrices, un total de tres sitges i quatre cubetes.**

Les restes constructives excavades i els materials recuperats van fer pensar als antics investigadors que el Turó del Vent podria ser un assentament d'hàbitat concentrat. Però més endavant, un cop es van ordenar territorialment els assentaments per funcionalitats, es va poder veure com aquest podria ser considerat un Nucli d'Activitat Econòmica Especialitzada, un assentament amb funció aparentment productiva, d'emmagatzematge i distribució de béns de consum (Asensio, *et al.*, 1998, Sanmartí *et al.*, 2006). Cal destacar el gran volum de sitges documentades, que formaria un veritable "camp de sitges", també l'existència d'una cisterna de grans dimensions, i el material no vascular recuperat, força significatiu. Durant les intervencions s'han pogut recuperar desenes de fragments d'escòries de ferro, fins i tot esponges i lingots en forma de panot rodó, així com les restes de gresols per a la fundició de bronze que denotarien una importància del sector metal·lúrgic.

Ara bé, el que trobem més interessant en el conjunt de materials del Turó del Vent és el **gran volum d'elements vinculats al món tèxtil, com pesos de teler i fusaioles.** Abocats a l'interior de les sitges excavades l'any 1984 tenim conservats 83 exemplars, i si hi afegim la sitja excavada recentment sumen un total de 91 fragments. A més, durant les noves intervencions hem pogut documentar un nivell del segle III aC (encara a mig excavar) amb més de 42 fragments de pesos de teler. A aquestes xifres caldria afegir els centenars d'exemplars que deuen tenir els excavadors furtius a casa seva, més les peces de la primera campanya. Per tant, és evident l'especialització d'aquest nucli en activitats de caire artesanal o industrial. De fet, el propi nom del nucli actual de població fa al·lusió al **treball tèxtil del lli, i en** l'escut de Llinars del Vallès blasona una garba de lli d'or florida d'argent. A més, els camps entre el Turó del Vent i la plana hi ha uns meandres del riu Mogent i unes **zones de maresmes que oferien unes condicions idònies** per al cultiu d'aquesta planta –per obtenir-ne la fibra–, que va ser cultivada fins al segle XIX.

Amb tota aquesta informació podríem considerar aquest jaciment com **un nucli no convencional**, és a dir, no dedicat exclusivament a la residència de la població. A més, les

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues estructures construïdes es concentren a la banda meridional de la plataforma (curiosament resguardada del fort vent per un turó situat al costat), mentre que la resta del turó és ocupat per les sitges i la cisterna. Tota aquesta informació augmenta el caràcter del Turó del Vent com a centre de funcions econòmiques especialitzades, com la producció i reparació d'objectes metàl·lics i fabricació de teixit.

Seguint el model d'altres territoris ibèrics, aquests nuclis es troben situats al costat de centres de poder importants o capitalitats territorials. En aquest cas, podríem vincular el Turó del Vent amb Burriac, un jaciment de 9 hectàrees que controlaria possiblement tot el territori costaner de la Laietània, accessible a través de la riera de Dosrius i la riera d'Argentona, a menys de 10 km de distància. Cal afegir que aquests jaciments estan ben caracteritzats en territoris limítrofs al que ens ocupa, per exemple el Turó de la Font de la Canya a la Cossetània (Asensio *et al.*, 2005), Mas Castellar de Pontós a l'àrea Indiketa (Pons, 2002), i Sant Esteve d'Olius a la zona Lacetana (Asensio *et al.*, 2012). En poques paraules, el Turó del Vent formaria part de l'engranatge organitzatiu per la suposada jerarquització del territori planificat, l'estructura del qual segurament respondria a un sistema estatal durant l'ibèric ple (Sanmartí, 2004).

5. Pla de treball i metodologia

L'estudi dels conjunts ceràmics ens permeten a dia d'avui acotar amb força precisió la cronologia de les ocupacions del jaciments, especialment en l'època protohistòrica on les anàlisis morfològiques, la identificació tipològica i la procedència de les peces ens permeten contextualitzar moments històrics concrets. És per això que aquesta recerca s'ha centrat en aquest tipus de material, tot i que és evident la necessitat dels estudis complementaris en arqueologia per perfilar encara millor les fases. No obstant, ni els recursos ni la presència d'aquests elements són suficients per determinar la cronologia.

En aquest cas, els objectius del treball és explicar i argumentar la gran quantitat de *tegulae* i *imbrices* que presenta el Turó del Vent en els inventaris antics i en els darrers obtinguts, i la nostra voluntat era poder documentar i presentar el material que acompanya aquests elements de construcció present a la costa del nord-est peninsular a partir de la segona meitat del segle II aC. D'aquesta manera, justificar la hipòtesi en la qual creiem que hi ha una darrera ocupació en el nucli.

Per portar a terme aquest treball s'ha emprat la documentació ja existent de la campanya de 1984, mitjançant les fitxes d'inventaris de materials elaborades als anys noranta per David Asensio. Aquestes ens han facilitat la ràpida selecció dels contextos amb presència de material constructiu romà. Precisament aquestes UE identificades pels arqueòlegs de 1984 són les que s'han revisat per aquest treball i que als anys noranta no van ser objecte d'atenció per la seva filiació romana. No obstant, els investigadors de la UB ja apuntaven que aquest material, almenys la vaixella d'importació que van estudiar, no es prolongava més enllà del 180 aC.

De totes maneres, s'ha volgut fer una revisió més exhaustiva per intentar determinar altres tipus de materials, caracteritzant els elements de vaixella i transport d'importació, així com el material indígena, i mostrar gràficament, mitjançant els dibuixos ceràmics. Per tal de verificar la hipòtesi de treball, es va visitar el Museu de Granollers i durant una setmana, es va analitzar els contextos, en el qual es va procedir a la seva observació, classificació i el dibuix d'aquells elements més significatius que poguessin aportar una cronologia precisa. A més, es va realitzar un nou inventari a partir de les restes observades i els inventaris existents (Taula 1), on apareixen representats el nombre total de fragments (NTR), el nombre mínim d'individus (NMI) i el nombre mínim d'individus ponderat (NMIP).

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Cal afegir que aquest material ceràmic volia ser complementat amb les il·lustracions de les peces singulars inèdites (metàl·liques, òssies i d'altres suports) que va dibuixar Ramon Álvarez als anys noranta, però s'ha considerat que es necessitaria un altre format per publicar-ho, i que tard o d'hora s'haurien de posar valor. Igualment, les peces tampoc aporten cap informació rellevant pel que fa al tema del treball

Finalment, també s'ha aportat la informació recollida en les darreres campanyes d'excavacions, les quals porten una altra manera d'elaborar el registre i que fins ara ens hem dedicat a obrir en extensió les àrees prèviament excavades i que han aportat un volum important de teules romanes com de peces de diferents naturaleses.

6. Els contextos amb presència de materials de construcció

Les *tegulae* i *imbrices* com a sistema de coberta pels edificis que procuraven la recollida d'aigua de pluja s'introdueix al nord-est peninsular de manera lenta i gradual, coneixent les primeres evidències a la zona Laietana. De fet, en l'àrea pròxima al jaciment del Turó del Vent és sabut l'ús de la teula a Can Tacó (Montmeló – Montornès del Vallès) o les termes de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar). No obstant, aquests assentaments tenen una fundació posterior a l'amortització del Turó del Vent. Els investigadors de Can Tacó s'inclinen a pensar que la fundació de l'enclavament ronda entorn dels últims decennis del segle II aC (Rodrigo *et al.*, 2013), i cal destacar la presència de material constructiu provinent de la regió de la Campània i portades per a la construcció del complex.

Figura 7. Fragments de *tegulae* provinents possiblement de la zona de la Campània.

Durant les campanyes d'excavació del Turó del Vent han aparegut nombrosos elements quantificables de material constructiu ceràmic, el qual, majoritàriament s'ha recuperat durant la intervenció del Pla de Solidaritat amb l'Atur, on es van comptabilitzar un total de 2.245 fragments (Taula 1), tot i que en alguns sectors només es van sumar i s'aporten xifres del pes total de les restes. Entre tots aquests fragments apareixen *tegulae* i *imbrices*, alguns dels quals presenten formes reconeixibles. Per altra banda, en les campanyes del 2017 i 2018 s'han pogut documentar un total de 130 fragments relacionats amb aquest

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues material constructiu, sense comptar les peces recuperades durant la neteja del nivell superficial. Però cal ressenyar que en aquestes darreres campanyes hem pogut discernir 6 fragments que identificaríem com a material constructiu itàlic, procedent possiblement de la regió de la Campània, com hem vist en els altres jaciments. Tot i que aquesta apreciació s'ha fet només a través de la observació macroscòpica dels fragments, la composició ceràmica ens recorda plenament a la de les àmfores de la mateixa zona (Fig. 7).

Així doncs, relacionem la presència d'aquest material ceràmic constructiu que tenim en abundància al Turó del Vent amb una possible ocupació romana encara poc coneguda estratigràficament, però que necessàriament va existir. Els nivells on tenim importants conjunts de teules són sobretot estrats superficials, però en d'altres tenim *tegulae* fins i tot a l'interior de sitges, tal i com indiquen els arqueòlegs de 1984. Per tant, ha d'haver-hi per força una ocupació d'època romana important, ja que fins i tot es varen amortitzar estructures amb cobertes de teules. A dia d'avui encara no tenim contrastada aquesta fase en l'estratigrafia o en l'arquitectura del jaciment; només coneixem aquestes teules, però és evident que justifiquen l'existència d'un possible edifici de la segona meitat del segle II aC.

No obstant, els resultats de la revisió dels materials al Museu de Granollers no han estat gaire positius, en el sentit de que no hem pogut localitzar cap fragment de material de vaixella o transport característic de la segona meitat del segle II aC. Tot i que l'anàlisi dels contextos ha estat exhaustiva, no s'ha pogut verificar la hipòtesi inicial on partíem de la premissa d'intentar explicar aquest material constructiu ceràmic.

En primer lloc, en els contextos revisats del Museu de Granollers on hi havia presència de material constructiu romà no s'hi ha documentat com fragment que permeti apuntar una cronologia més avançada a la proposada prèviament.

L'equip de la Universitat de Barcelona que van revisar els inventaris dels materials ceràmics ja es varen sobtar amb l'absència de fragments de vaixella i transport al jaciment corresponents a peces de cronologia republicana, i més quan hi havia caixes plenes de teules. El material constructiu del Turó del Vent apareix sovint barrejat en contextos molt homogenis de finals del segle III aC i entorn 200 aC, però en cap cas apareixien fragments de Campaniana B, produccions de Parets Fines o Àmfores Itàliques que funcionen com a fòssil director en aquest moment inicial de la romanització.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Entre finals del segle III aC i principis del segle II aC, els investigadors consideren que hi ha una fase residual on s'acaba d'amortitzar l'assentament del Turó del Vent, representat pel cobriment de sitges, per la inutilització de la cisterna i del sistema defensiu. L'únic que es fa de nou és l'edifici 600, que inutilitza definitivament les sitges 630, 634 i 636, i s'obren noves estructures d'emmagatzematge: 646, 666, 688, 602, 644 i 646. Ara bé, durant la revisió dels materials al Museu de Granollers (Fig. 8).

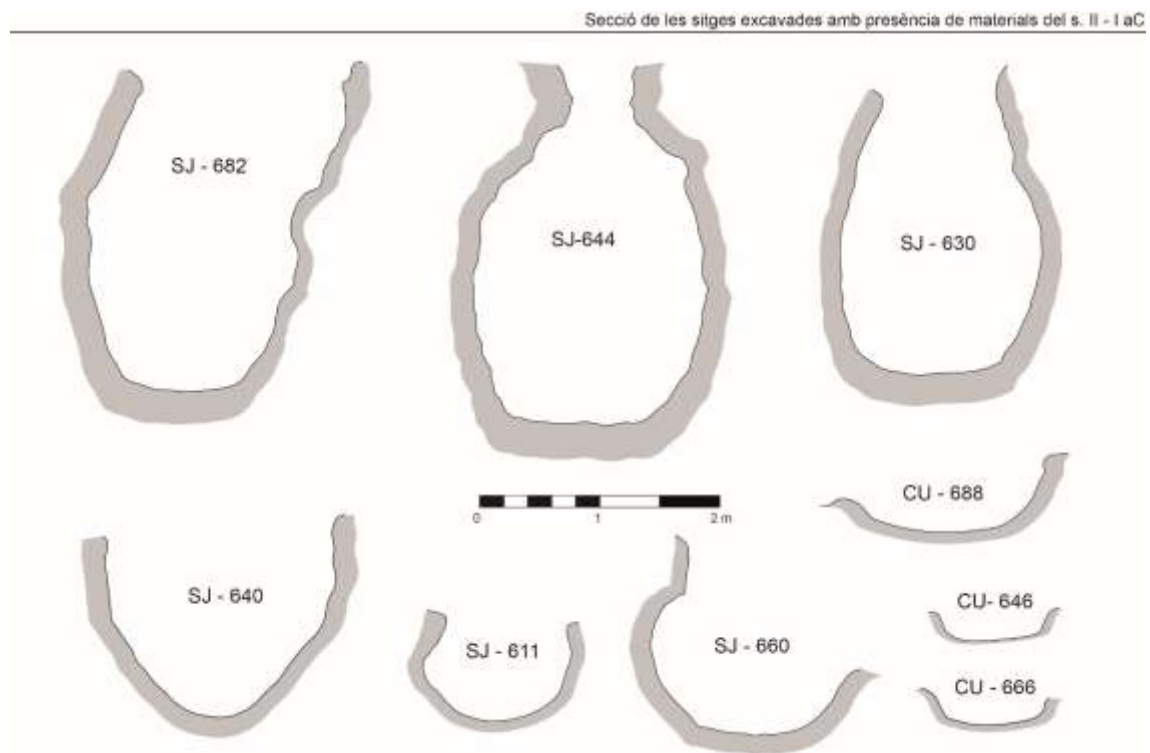

Figura 8. Seccions conservades d'algunes de les estructures d'emmagatzematge excavades durant la intervenció de 1984 (Elaborades de nou a partir dels dibuixos inèdits de Pere Xavier Galan (abril 1985).

Només hi havia un context on s'ha va recuperar material característic del segle II aC amb la documentació d'un plat tipus Lamb. 5 i un bol amb nanses Lamb. 127 a l'interior de la SJ-602. Aquests dos fragments es van trobar en un mateix conjunt tancat que els autors varen situar l'amortització d'aquesta sitja entorn dels darrers anys del segle III aC i el primer terç del segle II aC pel gran volum de teula recuperada (BOSCH *et al.* 1985: 54). En canvi, nosaltres situaríem aquesta sitja entorn del any 100 aC, ja en plena romanització Malauradament, durant la revisió dels materials del rebliment de la SJ-602 al Museu, la UE 602021 no es va localitzar en el magatzem i no s'han pogut veure les peces que es destaquen en els inventaris on s'hi va recollir aparentment aquesta producció de Campaniana B, documentant només la UE 602023 i la UE 602029 (Làmin. 1: 1-9), que

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues corresponen a estrats inferiors de les sitja. En les caixes de material només van aparèixer fragments de ceràmica de producció indígena, com una tenalla de coll de signe, un plat de vora reentrant i un fragment de vora d'una gerreta bicònica de coccio reductora.

CATEGORIA	NTR	NMI	NMIP	TIPUS REPRESENTATS
Vaixella Importada	Àtica Figures Roges	2	2	Cràter Lamb. 43
	Àtica Vernís Negre	8	3	6 Escif Lamb. 43 Lamb. 22
	Taller de Roses	10	2	6 Lamb. 23 Lamb. 40 Guttus
	Campaniana. A	55	21	25 Lamb. 27 Lamb. 31 Lamb. 28 Lamb. 36 Lamb. 68 Lamb. 23
	Campaniana B	2	2	2 Lamb. 5 Lamb. 127
	Vernís Negre Indeterminat	1	1	
Àmfora Importada	Àmfora Púnica Centro-Mediterrània	136	1	10 T-5.2.3.1.
	Àmfora Púnica Ebusitana	326	7	8 T-8.1.3.1. T-8.1.1.1.
	Àmfora Massaliota	2		2
	Àmfora Greco-itàlica	24	1	6
	Àmfora Itàlica	7		2
	Àmfora Indeterminada	7		1
Comuna Importada	Comuna Romana	69		2 Cassola
	Comuna Púnica Centro Mediterrània	2		1 Cassola Morter
	Comuna Púnica Ebusitana	2	1	1 Gerra Morter
Producció indígena	Àmfora Ibèrica	60	43	43
	Ibèrica Oxidada	7114	98	98 Plat Bol Tenalla Coll de signe Gerrot Enòcoa Gerra bicònica Tassa Gerra Amforisc Tapadora
	Ibèrica reduïda	825	131	131 Plat vora reentrant Plat carenat Gerra Gerreta bicònica Escif imitació
	Cuina a torn	12	7	7 Olla
	Ceràmica a mà	1994	128	128 Olla perfil en "S" Olla cilíndrica Morter Tapadora
Mat. No Vascular	Material Constructiu	2245	-	- Tegulae Imbrex
	Pes de Teler	19	14	16
	Fusaiola	1		
	Cercles retallats	11		

Taula 1. Inventari del materials ceràmics dins dels contextos amb presència de material constructiu romà recollits durant la campanya arqueològica de 1984.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Cal destacar la categoria de les ceràmiques a mà molt ben representada al Turó del Vent, les quals algunes d'aquestes presenten proporcions exagerades pel que fa a les formes, decoracions i elements de premsió (Là. 1: 15 i 17).

En el Museu de Granollers també es va poder revisar el material de la SJ-644, i desafortunadament no presentava cap peça ceràmica importada que es relacionés amb una cronologia més moderna. Els elements més representatius han estat dibuixats però no permeten aportar cap informació més enllà de conèixer els fragments de teula en el seu interior. (Là. 1: 10-14).

Les àmfores d'importació en canvi tampoc ens aporten una informació destacable; majoritàriament estan representades les àmfores greco-itàliques i púnico-ebusitanes, tot i que cal ressenyar el pivot d'una àmfora púnica centro-mediterrània, possiblement de la forma Maña D (Là. 1: 4), característica de l'ibèric ple, i que tampoc resol el problema de les teules. Per altra banda, la ceràmica comuna ibèrica està representada per les formes habituals, de les quals se n'han dibuixat els fragments més representatius. Aquestes sitges no són les úniques que presenten material constructiu itàlic al seu interior, sinó que n'hi ha tres altres estructures similars excavades l'any 1984 (630, 634 i 636) i que podrien ser de la mateixa cronologia. Aquestes es trobaven a l'interior del recinte 600 i amortitzarien el darrer moment de l'estança, tot i que val a dir que només la SJ-602 ha aportat material característic del darrer moment, tot i que totes presentessin teules. Les altres sitges, una de les quals s'hi va trobar un dels coneguts punyals d'empunyadura biglobular celtibèrics (Là. 2: 16) (Sanmartí-Grego, 1984). Aquest nivell presentava teules al començament del reompliment, fet que es podria associar amb l'enderroc d'un l'habitatge ja que, com veiem en la Là. 3, algunes de les peces localitzades en el interior de la sitja, les peces ceràmiques d'importació són clarament d'entorn del 200 aC. El material procedent de l'interior de les altres sitges és molt homogeni amb contextos de finals del segle III aC, amb la presència d'un plat Lamboglia 23 i una escudella Lamboglia 27 de Campaniana A (Là. 2: 1-3). També es va poder observar un fragment de vora d'àmfora púnico-ebusitana T-8-1.1.1. (PE 14) (Là. 2: 4) i un fragment de nansa d'àmfora ibèrica amb una marca pre-coccio (Là. 2: 5). Pel que fa a les peces comunes locals, s'hi va documentar dos fragments de vora d'un càlat decorat (Là. 2: 10-11). Així doncs, aquestes teules de l'interior de les sitges no es corresponen amb els elements de vaixel·la del rebliment, sinó que serien d'un pèl anteriors, exceptuant la SJ-602.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Tot i així, la majoria de contextos on apareixen teules són nivells superficials, ja siguin en la zona B de l'àrea dels habitatges, o bé en la Zona A com en l'amortització de la cisterna i de la possible torre septentrional. Per tant, aquesta fase de la segona meitat del segle II aC està repartida per tota l'extensió del jaciment. A la zona B, on tenim l'hàbitat, la majoria de unitats estratigràfiques varen lliurar fragments de coberta romana. Cal destacar la presència del material constructiu identificat en els inventaris dels quadres compresos entre el 511 i el 520, que ocupaven la part central de la Zona B. En alguns casos tenim fins a 20 estrats consecutius amb documentació de teules, tot i que malauradament no tenim conservades cap secció ni tampoc cap fotografia antiga que hi puguem relacionar.

Durant l'excavació del quadre 511 es van recuperar més de tres-cents fragments de teula. Els investigadors de la campanya relacionen aquest gran volum de teules amb "una contaminació" fruit de les excavacions furtives, però un cop delimitades i enretirades les terreres dels clandestins, s'identifiquen cinc nivells arqueològics que contenen teules.

Segons hem pogut veure en el Museu de Granollers, aquests nivells superficials presentaven alguns fragments de vaixella d'importació que situen el context entorn de finals del segle III aC, amb la recuperació de produccions del Taller de Roses i Campaniana A. Les formes corresponen a un bol estriat Lamboglia 25b del Taller de Roses i una base de Campaniana A amb la cassoleta característica de Lamboglia 23. Tots dos fragments caldria situar-los en un moment molt avançat de l'ibèric ple però en cap cas funcionarien amb les teules documentades (Làm. 3: 3 i 4). Evidentment, el material indígena que acompanya aquests fragments és nombrós, i n'hem volgut ressenyar alguns fragments de ceràmica a mà representatius d'olles cilíndriques i de perfil en "S" (Làm. 3: 1-2).

El mateix problema succeeix amb l'anàlisi del quadre 520, on les teules apareixen amb fragments de vaixella relativament antiga, com en el cas del la UE 520001, un nivell superficial que va proporcionar una vora d'escudella Lamboglia 28 (Làm. 3: 16). Durant la primera neteja dels nivells superficials no es van documentar materials significatius, i no va ser fins l'estrat 520019 on començaren a aparèixer fragments de produccions de vaixella importada del Taller de Roses i Campanianes A juntament amb les teules. Els nivells successius d'aquest quadre van anar aportant un volum generós del material indígena habitual i algunes importacions que no definien cap estructura concreta sinó que formava part d'un rebliment indeterminat. Un cop aquests nivells van ser retirats es va

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues delimitar el que els arqueòlegs de 1984 identificaren com el fossat reomplert al segle IV aC.

Els nivells previs a l'estructura van proporcionar diferents materials, dels quals trobem en aquest context un fragment gairebé complet del Taller de Roses de la forma Lamboglia 23 (Làm. 3: 5). Tot i així, en aquest cas predomina la producció de Campaniana A amb la forma Lamboglia 23 i Lamboglia 49 (Làm. 3: 6 i 7). Just en el nivell de sota, l'estrat 520022, apareixen dos fragments més de Lamboglia 36 i Lamb. 27 (Làm. 3: 11 i 12).

Cal apuntar que la circulació de la ceràmica de vernís negre Campaniana A està ben estudiada i formen part del servei de taula entorn el 200 aC, però és recurrent trobar aquests bols i plats en contextos posteriors. Especialment la forma Lamboglia 36 es troba en el nord-est peninsular entorn del 150 aC (Belarte *et al.*, 2010: 106), un moment anterior encara abans de documentar les primeres teules en els jaciments laietans. Per tant, veient la composició del conjunt no sembla que aquests estrats estiguessin vinculats a un moment avançat del segle II aC (exceptuant un sol fragment), però la presència de teules fa dubtar seriosament d'aquest comportament.

Durant l'excavació del quadre 529 també es va recuperar material constructiu en els nivells superficials, els quals són descrits a la memòria com nivells amb grans quantitats de pedres escairades i fragments de teula, dels quals en varen recollir 14,35 kg. Els materials que les acompanyaven eren majoritàriament poc precisables, com fragments de ceràmica ibèrica reduïda i oxidada, comuna púnico-ebusitana, ceràmica a mà, i àmfora púnico-ebusitana. Un cop es va extreure aquest nivell superficial es va delimitar el recinte 686, que correspondria a una habitació. L'enderroc d'aquesta estança (UE 686002) va proporcionar un total de 606 fragments de teula (77,73 kg). El nivell tenia uns 1,30 metres de potència estratigràfica i no s'hi va recuperar cap fragment ceràmic característic de la segona meitat del segle II aC.

Altres peces destacables dels conjunts analitzats en el Museu de Granollers són algunes peces d'importació amb una certa circulació restringida, molt poc habitual en el món ibèric septentrional. En primer lloc, cal remarcar un fragment de base de Vernís Negre indeterminat en el qual vam pensar en la possibilitat de que correspongués amb un *pyxis* de Campaniana B, però les característiques del vernís i l'alt nivell de deteriorament de la peça no ens permet afirmar-ho. Sembla més aviat algun tipus de peça en forma d'escif, ja que podria ser un fragment i no un perfil complet (Làm. 4: 17).

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Volem portar també en aquest petit estudi una peça amb molts pocs paral·lels trobats en el territori, és tracta d'una gerra de producció púnico-ebusitana amb la vora de secció triangular i dos nanses que neixen sota el llavi. La tipologia d'aquestes peces està ben estipulada per J. Ramon, i per tant, podríem relacionar aquest fragment amb una gerra tipus EB. 69, tot i que té altres classificacions FE-13 108 (Ramon, 1997) o AE-34/II-60 (Ramon, 2011: 188). Però de totes maneres, ens interessa aquesta peça ja que segons el taller ceràmic que va sortir a Eivissa, aquestes peces són datables a partir del segle II aC (Là. 4: 18).

CATEGORIA		NTR	NMI	NMIP	TIPUS REPRESENTANTS
Vaixella Importada	Àtica Vernís Negre	1		1	
	Taller Roses	1		1	
	Campaniana A	4	2		Lamb. 27 Lamb 68
Àmfora Importada	Àmfora Púnica Centro-Mediterrània	7		1	
	Àmfora Púnica Ebusitana	9		2	T-8.1.3.1.
	Àmfora Greco-Itàlica	6	1	1	
	Àmfora Brindisina	2	2		Apani I / VII B
Comuna Importada	Comuna Itàlica Campanovesubiana	11	3	4	Cassola Morter
	Comuna Púnica Ebusitana	4	1	1	
Producció indígena	Àmfora Ibèrica	16	11	11	
	Ibèrica Oxidada	765	10	14	Gerra Gerreta Tenalla Tapadora Bol vora reentrant
	Ibèrica Reduïda	11	4	6	Gerra bicònica
	Cuina a Torn	3	1	1	
	Ceràmica a Mà	240	11	11	Olla perfil en "S" Olla cilíndrica
	<i>Tegulae</i>	85	6		
	<i>Imbrex</i>	41	7		
Mat. No Vascular	<i>Tegulae</i> itàlica	6		1	
	Cercles retallats	5			
	Pesos de teler	3			

Taula 2. Inventari del materials ceràmics dins dels contextos amb presència de material constructiu romà provinents de les recents intervencions del 2017 i 2018.

Cal ressenyar la possibilitat de que aquests contextos excavats l'any 1984 fossin extrets de manera irregular i s'haguessin pogut barrejar materials dels nivells estratigràfics diferents, tal i com hem vist en la sitja 630, ja que la gran quantitat de material correspon a fases precedents a l'ús del sistema de coberta romà.

Només algunes peces recuperades durant les recents campanyes en els estrats superficials de la Zona B han proporcionat alguns fragments característics del segle II aC. No obstant, creiem que, pel volum de teules documentades, no es corresponen amb les peces que trobem en altres jaciments coetanis amb presència de teules. L'excavació dels nivells

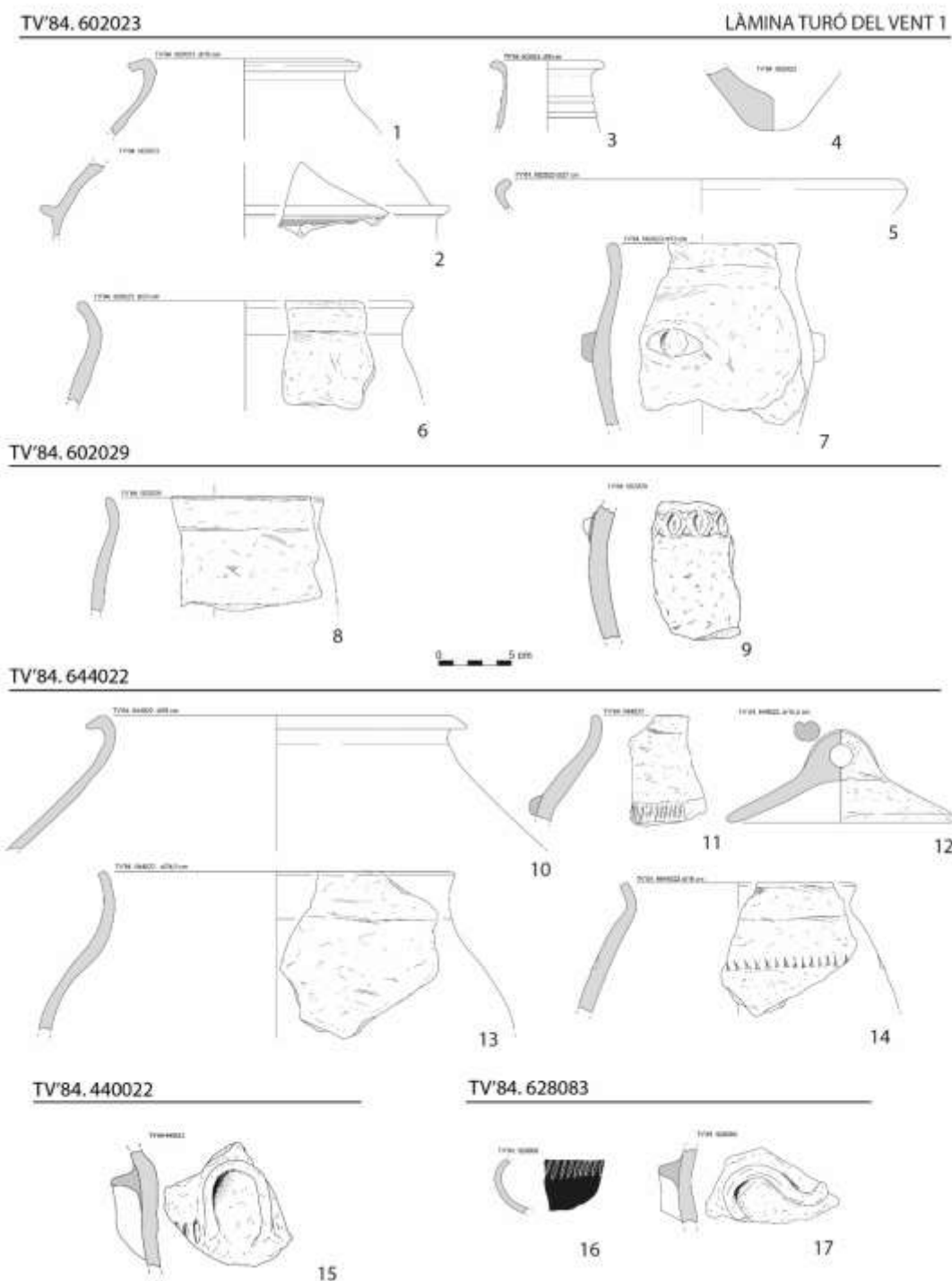
Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues superficials de les noves intervencions ha proporcionat fragments de teules i imbrices, així com alguns nivells per sota els nivells de la necròpolis medieval.

Durant la neteja d'aquest superficial s'han pogut documentar dos fragments de nansa de sengles individus d'Àmfora itàlica procedent de la zona d'Apúlia (Làm. 5: 11-12). Aquests fragments els hem identificat com àmfores brindisines, possiblement de les formes Giancola 2 (Apani I o Apani VIIB) per la secció de la nansa ovalada. Tot i no poder concretar-ne la tipologia de manera precisa, la distribució d'aquests contenidors dona una cronologia que ens remuntaria a un moment de l'últim terç del segle II aC fins al segle I aC. Normalment, aquests recipients tenen una forma globular, però també n'hi ha de formes semblants a les Dressel 1A o 1B, les quals es podrien relacionar amb els fragments trobats al Turó del Vent. L'estudi recent d'aquestes àmfores al nord-est peninsular ha ajudat molt al coneixement de la seva distribució i cronologia. Alguns investigadors creuen que un punt de recepció d'aquests contenidors seria l'enclavament republicà d'Ilturo a Cabrera de Mar, i a partir d'aquest lloc arribés a l'interior de la Laietània (Carreras, *et al.*, 2016).

També s'han documentat altres materials de procedència itàlica, però que no ens permeten precisar tant la cronologia com els dos fragments anteriors. Cal destacar un únic exemplar de cassola itàlica tipus *lopas*, de la forma 4b (Làm. 5, 2), un tipus de peça que si bé no és molt comuna, no és estranya en contextos fiables d'entorn 200 aC de la zona catalana. També s'ha pogut localitzar un fragment de vora de morter itàlic amb un cordó de tres impressions a la part exterior de la vora (Làm. 5: 1). Aquest morters són característics del darrer moment de la cultura ibèrica i sovint apareixen en aquests contextos a partir del 200 aC. Per altra banda, tot el material que acompanya aquests contextos és d'aquest moment del canvi de segle, com el fragment d'una vora d'Àmfora Púnico-Ebusitana T-8.1.3.1, o bé un fragment de Campaniana A del tipus Lamboglia 68 (Làm. 5: 3)

També hem volgut fer referència en les làmines presentades a alguns dels elements més idiosincràtics dels jaciments, com són en aquest cas els pesos de teler (Làm. 5: 15, 17 i 18) i els fragments de gresols (Làm. 1: 8), que són documentats de manera recurrent en la majoria d'estrats dels jaciments, siguin o no nivells ben contextualitzats com nivells superficials.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

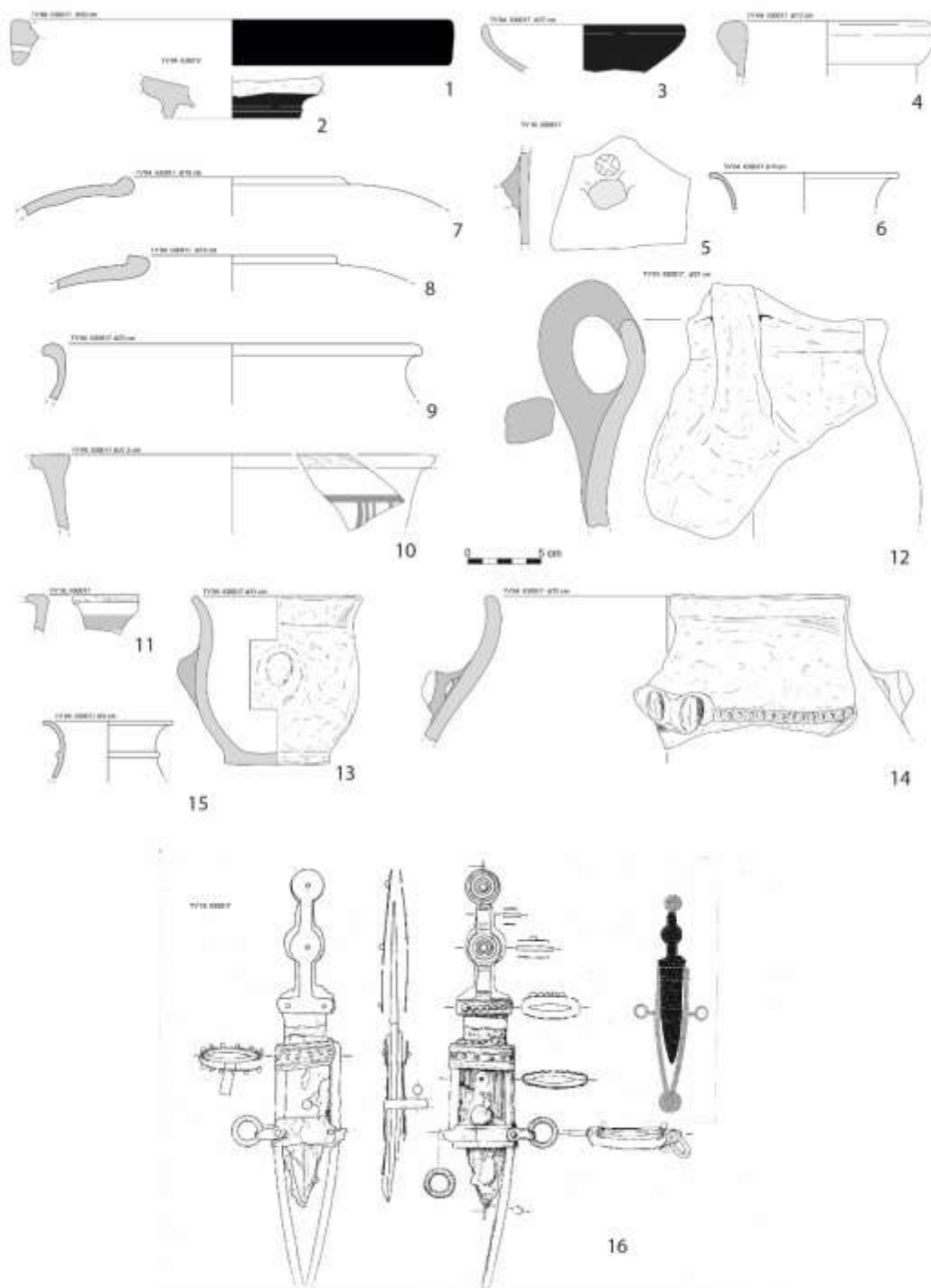

Làmina 1: 1 Tenalla ibèrica oxidada, 2. Ceràmica Ibèrica Pintada, 3. Bicònic, 4, Àmfora Púnica Centro-Mediterrània, 5. Plat ibèric reduït, 6-9. Olles a mà, 10. Tenalla Ibèrica Oxidada, 11. Olla a mà, 12, Tapadora a Mà, 13 i 14, Olla a mà, 15, Element de pressió a mà, 16. Taller de Roses (Lamb. 25), 17. Element de pressió a mà.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

TV'84. 630017

LÀMINA TURÓ DEL VENT 2

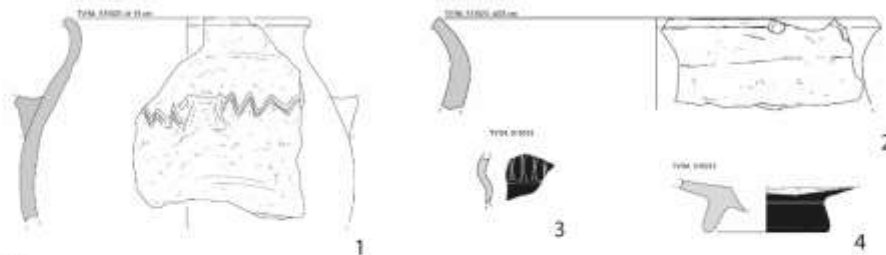

Làmina 2: 1 i 2. Campaniana A (Lamb. 23), 3. Campaniana A (Lamb. 27). 4. Àmfora púnico-ebusitana T-8-1.1.1., 5. Arrancament nansa àmfora ibèrica, 6. Bicònic, 7 i 8. Àmfores ibèriques, 9. Tenalla Ibèrica Oxidada, 10 i 11. Càlat ibèric pintat, 12-14. Olles a mà, 15. Bicònic, 16. Punyal Celtibèric (Dibuix Ramon Àlvarez)

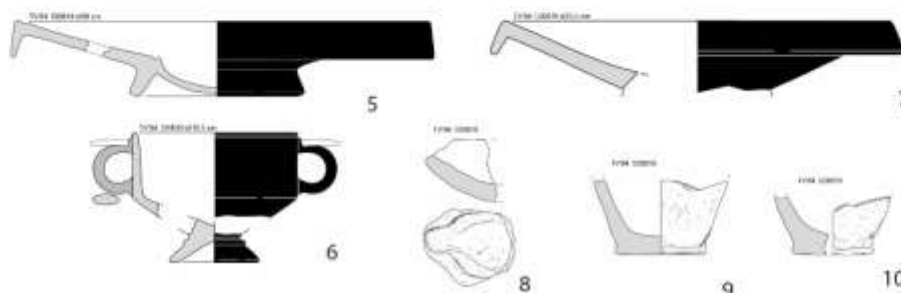
Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

TV'84. 511023 (511013)

LÀMINA TURÓ DEL VENT 3

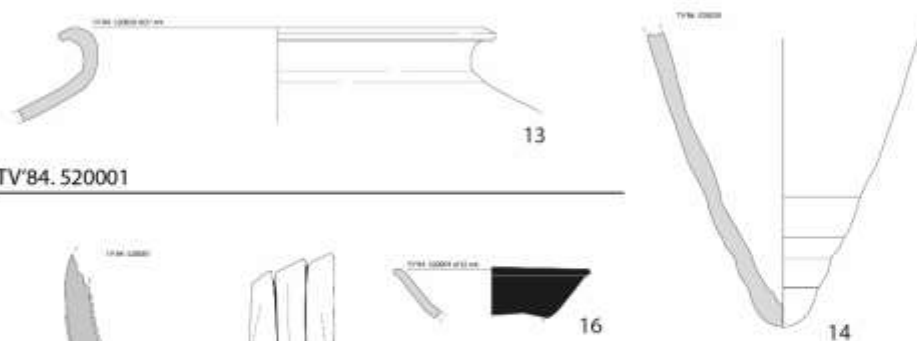
TV'84. 520019

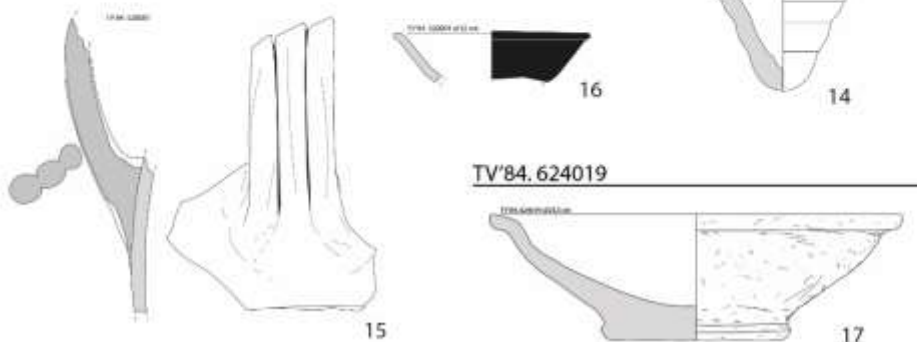
TV'84. 520022

TV'84. 520026

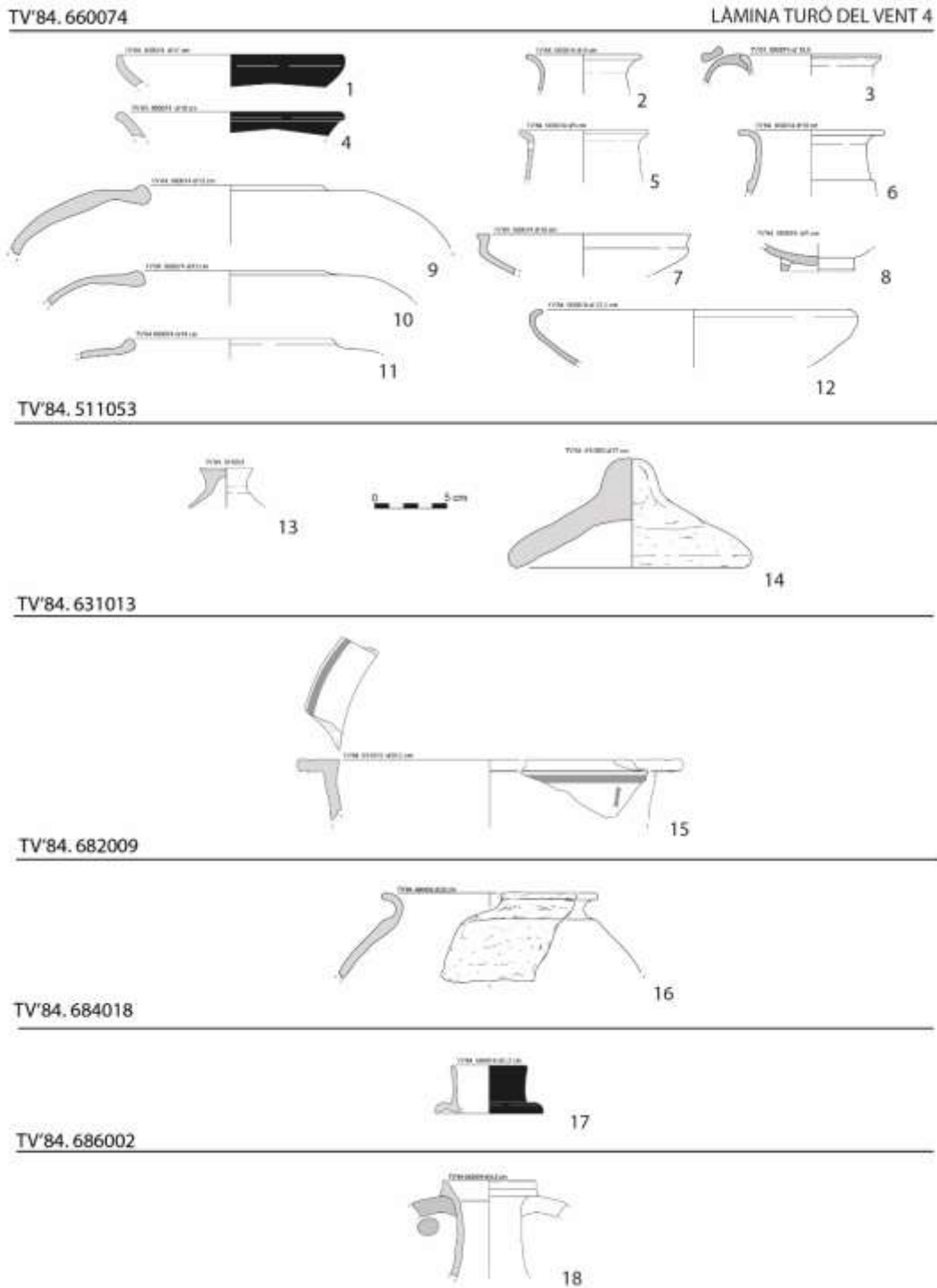
TV'84. 520001

TV'84. 624019

Làmina 3: 1 i 2. Olles a mà, 3. Taller de Roses (Lamb. 25b), 4 i 5. Campaniana A (Lamb 23), 6. Campaniana A (Lamb. 49), 7. Campaniana A (Lamb 23), 8. Gresòl, 9 i 10. Vasets a mà, 11. Campaniana A (Lamb. 36), 12. Campaniana A (Lamb. 27), 13. Tenalla ibèrica oxidada, 14. Àmfora púnica centromediterrània (Mañá D?), 15. Nansa ibèrica oxidada, 16. Campaniana A (Lamb 28), 17. Bol a mà

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

Làmina 4: 1. Campaniana A (Lamb. 27), 2 i 3. Bicònics, 4. Campaniana A (Lamb. 28), 5 i 6. Bicònics, 7. Bol ibèric reduït, 8. Base Bicònic amb perforació, 9-11. Àmfores ibèriques, 12. Bol de vora reentrant reduït. 13. Vaset en miniatura ibèric oxidat, 14. Tapadora a mà, 15. Càlat ibèric pintant, 16. Olla a mà, 17. Vernís negre indeterminat, 18. Gerra comuna púnica ebusitana (EB 69).

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

TV'17. 1006

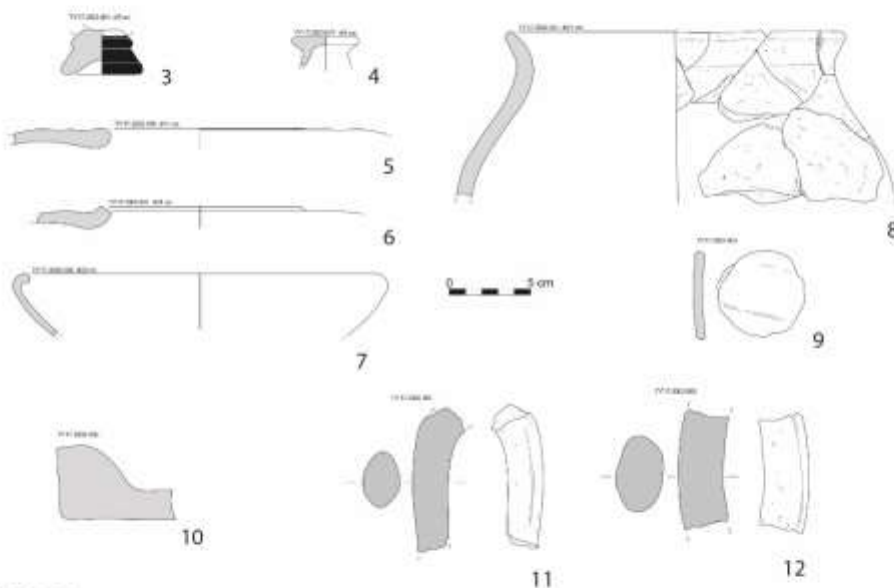
LÀMINA TURÓ DEL VENT 5

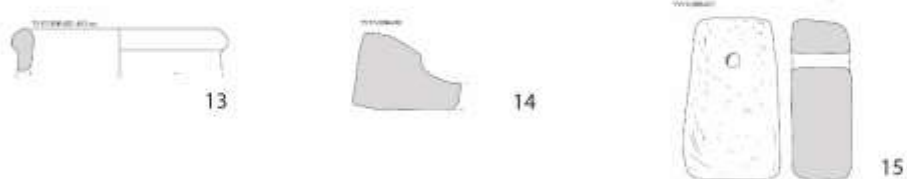
TV'17. 2016

TV'17. 2002

TV'17. 2006

TV'17. SUP. B1

TV'17. 2010

Làmina 5: 1. Morter itàlic, 2. Cassola Itàlica tipus *Lopas* 4B, 3. Campaniana A (Lamb. 68), 4. Tapadora en miniatura, 5 i 6. Àmfores ibèriques, 7. Vol de vora reentrant, 8. Olla a mà, 9. Cercle retallat, 10. Fragment de teula, 11 i 12. Àmfora brindisina, 13. Àmfora púnica ebusitana T-8.1.3.1., 14. Fragment de teula, 15. Pes de teler, 16. Fragment de teula, 17 i 18. Pes de teler.

7. Entorn i interpretacions sobre els contextos

L'evidència arqueològica pel que fa a l'ús de les teules abans del 150 aC està considerat com una pràctica ocasional (Belarte *et al.*, 2008: 99), i per tant no serà fins al voltant del segle II i I aC que s'incorpora materials d'aquest tipus, i fins i tot *dolia*, amb la generalització d'aquestes peces (Flórez, 2007). Estem davant d'un moment de canvi en que sembla haver canviat les pautes d'ocupació, on s'abandonen antics nuclis ibèrics situats en promontoris elevats i es comencen a ocupar indrets a la plana. L'àrea adjacent al jaciment del Turó del Vent dins del terme municipal de Llinars del Vallès permeten construir un discurs diacrònic sobre l'evolució del poblament durant les darreres centúries del primer mil·lenni aC.

Després de l'abandonament del jaciment, floreixen nous nuclis de filiació plenament itàlica, especialment després de la segona guerra púnica on es constata que la Laietània orbita al voltant de Roma. Potser el cas més rellevant, però menys conegut, és la **Torrassa del Moro** (Fig. 9), un torre de planta circular de 9,5 metres de diàmetre construïda amb grans carreus encoixinats, amb nou filades regulars conservades de pedra granítica, i cada filada té una alçada d'entre 40 i 50 cm. Actualment, la torre presenta tres tipus diferents d'aparells constructius, però només el cos inferior pertany a l'època romana. La datació de l'estructura no és gens clara, malgrat les diferents excavacions de finals del segle XIX, (Sánchez, 2008) però per les característiques del parament sembla que podria datar dels segles II i I aC, molt semblant a la muralla de Tarraco. Es troba evidentment en un enclavament privilegiat des d'on es controla el castell de Burriac i tota la vessant sud del Massís del Montseny.

Segurament fou erigida amb la intenció de controlar la circulació de la Via Heraklea situada als peus de la Serra del Montnegre-Corredor. A més, cal afegir la importància de l'enclavament pel control de l'accés que comunica la Depressió Litoral amb la costa del Maresme a través dels passos de Can Bordoi i de Parpers, que reforçaria la implementació militar del territori. Aquesta mateixa via és la que conduiria cap a la Catalunya Central amb la Via del Congost o de Mani Sergi, passant pel Camp de les Lloses (Tona) (Soto i Carreras, 2006-2007).

Recentment, una intervenció preventiva durant la construcció de l'AVE va permetre excavar en extensió un assentament rural aïllat datat del segle II aC fins la segona meitat del segle I aC, ubicat a la falda del mateix Turó del Vent. El jaciment estava situat en una

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues zona de maresmes anomenada actualment Bosc de Can Suari (Llinars del Vallès), un hàbitat de petites dimensions que ocupa una extensió de 800 m². S'hi van documentar 5 fases constructives, totes elles compreses dins l'ibèric final. **Les tècniques constructives de l'assentament són totalment indígenes, però la seva fisonomia recorda un estil itàlic** (Zabala, 2006). El material recuperat és força variat i abundant, amb la representació d'elements de vaixella Campaniana A i B ja en les fases primerenques. A més, cal ressenyar la documentació de material constructiu de *tegulae* i *imbrices*, que funcionaria per tant, amb aquest darrer moment del Turó del Vent. No obstant, la interpretació funcional dels edificis no permet establir directament la condició jurídica ni social dels ocupants de les instal·lacions (Revilla, 2004).

Figura 9. Vista actual de la Torrassa del Moro on es pot observar el parament inferior construït amb els grans carreus encoixinats.

Com indica la responsable de l'excavació, aquests indrets indiquen una reorganització del territori i de la població indígena, en la qual, els habitants locals són concentrats en petites unitats d'explotació agrícola en un moment prèvia a la construcció dels primers centres urbans ja plenament romans o altres unitats com les *villae*. Evidentment, aquest procés és molt lent i gradual, fins al punt que alguns d'aquests assentaments són reconvertits en les mateixes vil·les. De fet, en el mateix centre de Llinars hi ha documentat un centre d'aquest tipus, tot i que malauradament resta sota l'urbanisme actual de la ciutat, entre el que avui

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues és el CEIP Damià Mateu i l'entorn de la Masia de Can Rossell, i és impossible excavar-la, però sembla que seria la culminació d'aquest procés protagonitzat pel nou model romà. Altres exemples coneguts a l'entorn pròxim de la Laietània són els casos d'Ilturo i Can Tacó, primers focus de romanització coneguts en el territori i excavats amb metodologia actual que han permès extreure unes bones dades que han pogut ser ben interpretades pels investigadors. El cas de Can Tacó ha generat un interès important per l'exclusivitat de la seva funcionalitat. L'equip d'arqueòlegs ha considerat que aquest indret és un edifici de filiació romana de caràcter residencial i de representació oficial d'algun personatge eminent dins de la nova administració romana entre l'últim terç del segle II aC i la primera meitat del segle I aC. Per tant, segons aquesta interpretació, el representant militar o civil resident a Can Tacó s'encarregaria d'organitzar l'administració política i territorial de la nova província romana (Mercado *et al.* 2006).

La planta de l'edifici sembla estar construïda amb mòduls arquitectònics planificats, organitzats en tres terrasses naturals, articulades a partir del pati central superior i les estances adjacents, en diferents perímetres que s'adaptarien a l'orografia del terreny. Can Tacó seria un dels primers edificis del nord-est peninsular que utilitza tècniques i materials de construcció genuïnament itàlics, ja que en el seu interior s'hi van recuperar nombrosos fragments de teula procedents de la Campània (Rodrigo, *et al.*, 2013). Les plantes d'aquestes instal·lacions presenten trets rectangulars, com els casos de Can Tacó i Can Suari, que s'integren perfectament amb espais oberts, i articulat al voltat de diferents estances destinades a parts residencials i espais de treball, relacionats amb les necessitats domèstiques i amb la producció agrícola i artesanal.

Un darrer exemple de jaciment en els inicis de la romanització seria tota l'àrea entorn de Cabrera de Mar, des del mateix *oppidum* de Burriac fins els nuclis al fons de la vall. L'àrea original, situada a la vessant de la muntanya on se situaria la capital de la Laietània presenta cinc fases d'ocupació diferents, entre les quals destacarem per aquest treball la darrera fase que es delimita cronològicament entre els segles II aC i la primera meitat del segle I aC (Zamora, 2006-2007). Però potser l'ocupació més interessant del conjunt monumental de Cabrera és l'assentament tardo-republicà de Ca l'Arnau, Can Masriera, Can Mateu, Can Benet, Can Rodon de l'Hort i en menor mesura Can Modolell-Can Miralles. Totes aquestes parcel·les tenen estructures d'època romana republicana sota el subsòl, ocupant un total de 3 hectàrees, en les quals s'ha pogut identificar espais residencials i de treball de diferents dimensions (Sinner, 2015). Però en aquest cas també

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues s'ha pogut posar al descobert un entramat urbanístic articulat a partir de carrers que organitzen els edificis, especialment unes termes públiques de gran entitat, similars a les aparegudes en la península itàlica en la mateixa cronologia.

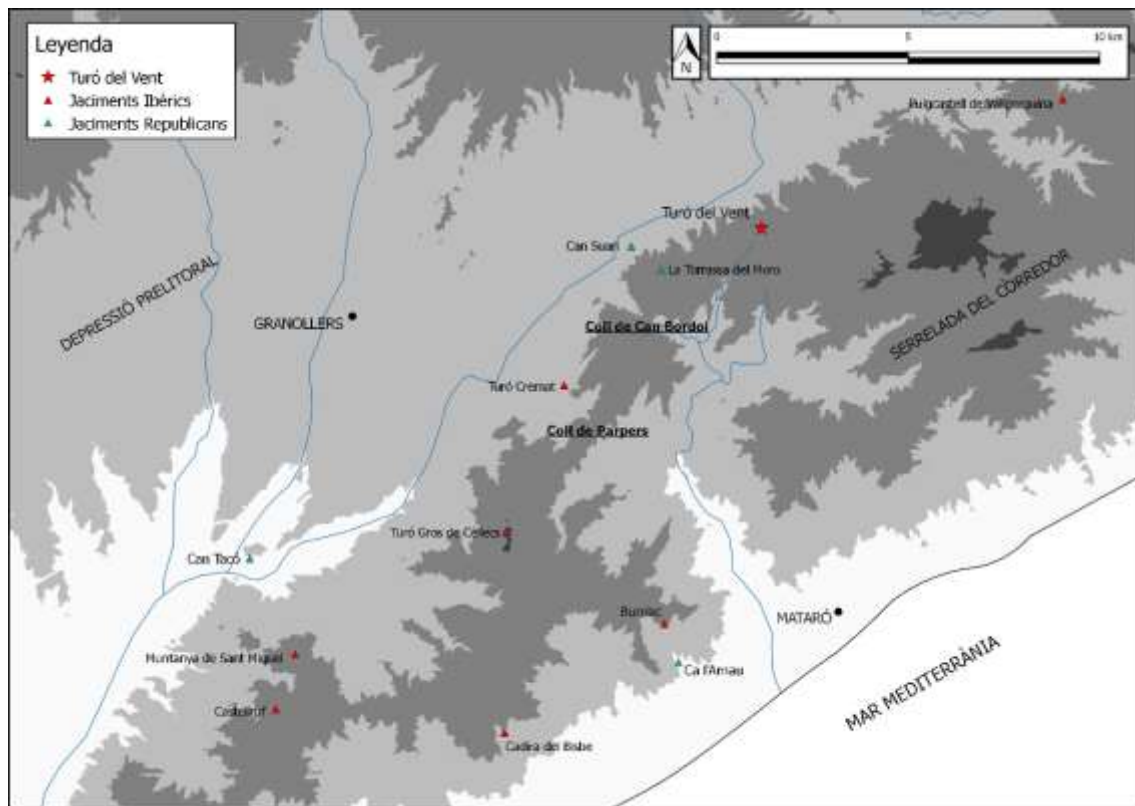

Figura 10. Mapa de situació amb els jaciments ibèrics i romans tardo-republicans.

Per tant, tot sembla indicar que ens trobem davant d'un assentament de característiques ben diferents, ja no són hàbitats rurals isolats o centres diferenciats pel control administratiu, sinó que tenim un assentament ocupat fonamentalment per població itàlica, tot i que els investigadors apunten a una segona possibilitat que respondria al caràcter de les elits locals, fortament influenciades per l'estil de vida i cultural itàlica però on les mostres epigràfiques en llengua ibèrica són predominants (Sinner i Ferrer, 2016).

L'ocupació d'aquestes instal·lacions estan datades a partir del 150 aC i perduren fins als anys vuitanta del segle I aC. Aquest moment entorn de les guerres sertorianes és quan s'abandona el conjunt de Cabrera, igual que Can Tacó.

Ara bé, amb tot el conjunt conegut de la vall de Cabrera i el conjunt dels assentaments de la Serrelada Litoral (Zamora *et al.*, 2001), creiem que el Turó del Vent desenvolupava un paper rellevant dins de l'economia ibèrica de l'Ibèric ple, especialment degut a la seva proximitat amb Burriac. Per tant, considerem que és plausible pensar el Turó del Vent va

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

ser un punt de control estratègic durant el moment de romanització ja que és el jaciment més proper als enclavaments republicans de la Vall de Cabrera. A més, és un punt entremig entre la costa i l'interior vallesà, per tant, un punt que requeria un control itàlic important. Evidentment, aquests possibles contingents militars, però més endavant representants públics i/o comerciants s'ubiquessin a l'entorn per establir un punt de control estratègic en moments avançats del segle II aC. El Turó del Vent havia servit com a centre productiu i distribuïdor de cereal i altres manufactures d'una de les capitals més importants del món ibèric costaner, i per això considerem que aquesta continuïtat que té l'*oppidum* de Burriac en moments posteriors, també l'havia de tenir el jaciment en qüestió. La presència de teules, per tant, no és un fet aïllat ni curiós, sinó que creiem que havia de desenvolupar un rol particular amb la Vall de Cabrera i el ràpid procés de romanització de la zona, el Turó del Vent no en queda exclòs.

La fundació d'aquests nous enclavaments com la Vall de Cabrera, Can Suari o Can Tacó són part d'aquest procés de romanització en terres Laietanes, que indicaria el progressiu control territorial, productiu i social per part dels contingents nouvinguts itàlics. Aquest procés comportaria l'abandonament gradual dels nuclis ibèrics elevats, les elits dels qual, protagonitzarien una colonització a les planes vallesanes i del Maresme, articulades a través d'aquestes que mourien la resta de la població indígena. Ara bé, no tots els assentaments són abandonats per aquest fenomen, sinó que alguns d'ells encara resten ocupats per diferents motius que desconeixem. El mateix *oppidum* de Burriac és ocupat durant aquest moment, així com un altre nucli de gran envergadura com el Puig Castell de Canòves i Samalús, a la falda del Montseny, en el que a partir d'un moment de la primera meitat del segle II aC es torna a reconstruir el poblat fins el punt de construir nous traçats de muralla sobre la de l'ibèric ple. Així mateix, el poblat es re-ocupa intensivament, amb la construcció d'edificis amb sistema de coberta de teulada romana i algunes estructures de tipus *dolium*. Aquesta darrera fase de Puig Castell està ben constada amb els lots ceràmics característics dels segle II i I aC, com Campanianes B, dels tipus Lamboglia 1, 3, 4 i 5, així com les corresponents àmfores itàliques, tant de la zona de la Campània com de l'àrea d'Apulia (Guàrdia, 2015: 64). En definitiva, el jaciment originàriament ibèric, amb la fundació del segle V aC, s'abandona definitivament entorn del 50 aC.

Aquest és un clar exemple de com en determinats casos existeix una perllongació de les ocupacions en època republicana, ja sigui per les seves dimensions o per la seva

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues funcionalitat. Altres exemples d'aquests tipus són el Poblal Ibèric de Ca n'Oliver (Francés i Guàrdia, 2012), on també s'hi ha documentat restes de material constructiu de filiació romana i alguns edificis d'aquest moment.

8. Consideracions Finals

Amb aquest treball es pretenia caracteritzar la darrera fase del Turó del Vent i posar en valor els fragments de teula que apareixien en diversos conjunts ceràmics del jaciment i que havien estat motiu de discòrdia entre els seus investigadors per justificar el moment d'abandonament del jaciment. Precisament, eren aquestes teules que no van acompanyades pel material de vaixel·la i transport habitual del moment entorn del segle II i I aC.

L'exercici de revisió que suposa re-inventariar els materials dipositats al Museu de Granollers en espais físics diferenciats, la memòria moltes vegades contradictòria i la manca d'informació procedent del registre de 1984, complica molt la interpretació d'aquests contextos. Però creiem fermament que és una tasca indispensable per anar traient l'entramat funcional del Turó del Vent en el període republicà. Tot i no haver pogut documentar ni explicar en la majoria dels casos l'existència de teules en contextos antics, s'ha exposat en aquest treball una problemàtica que caldrà resoldre en els propers anys. Però en definitiva, amb aquest treball posem sobre la taula la qüestió d'aquesta darrera fase que no ha estat mai tractada en profunditat per aquest jaciment.

És evident que encara estem a les beceroles de la recerca que hem emprés recentment però hem de remarcar la intenció que tenim en anar coneixent el jaciment en totes les seves fases, des de l'època ibèrica fins l'època republicana i, naturalment, l'estudi de la necròpolis medieval. De fet, una de les idees principals que barallàvem per resoldre la presència d'aquestes teules, era que formessin part d'aquesta necròpolis, com a sistema de coberta de teules a dues aigües, però tots els exemplars documentats responen a fosses simples i fosses amb cista amb coberta de lloses. Malauradament, no tenim datades les estructures funeràries, però de les onze tombes conservades cap és utilitzant teules.

Les *tegulae* i *imbrices* del Turó del Vent només poden respondre davant d'una ocupació republicana, tot i que encara no estigui caracteritzada en la planimetria global del jaciment ni en la seva estratigrafia de manera concloent. A més, no creiem que aquesta última fase sigui residual, sinó que la presència de material constructiu denota un edifici de certa entitat a la Zona B del jaciment. A mesura que anem avançant amb la recerca s'anirà definint aquesta ocupació i potser, qui sap, es podrà relacionar amb la ocupació intensiva de la vall de Cabrera de forma més argumentada.

9. Bibliografia

- ASENSIO, D. (2000): «Cerámicas de cocina cartagineses en contextos ibéricos de la costa Catalana», *II Congreso Internacional del Mundo Púnico*, Cartagena, p. 305-317.
- ASENSIO, D. (2002): «Àmfores importades, comerç o economia entre els pobles ibèrics de la Costa Catalana (segles VI-II aC): Un exercici de quantificació aplicada», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, Universitat de Lleida, Lleida, p. 35-79.
- ASENSIO, D.; BELARTE, M.C.; J.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1998): «Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple», *Actas del Congreso Internacional Los iberos. Príncipes de Occidente*, Barcelona, p. 373-385.
- ASENSIO D., CELA, X. MORER, J. (2005): «El jaciment protohistòric el Turó de la Font de la Canya (Avinyonet del Penedès, Alt Penedès): un nucli d'acumulació d'excedents agrícoles a la Cossetània (segle VII-III aC)», *Fonaments 12*, Universitat de Barcelona, p. 177-195.
- ASENSIO, D., CARDONA, R., MORER, J., POU, J., GIL, B., CANTERO, F. J., i FERRER, C. «El poblament ibèric al Solsonès: un estat de la qüestió a partir dels treballs del Centre d'Estudis Lacetans», a: “actes de les I jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central”, Manresa, 2010, p. 73-82.
- BELARTE, C., OLMOS, P. i PRINCIPAL; J. (2008): «¿Los romanos iberizados? Aportaciones romanas y tradiciones indígenas en la Hispania Citerior mediterránea», *Bollettino di Archeologia*, International Congress of Classical Archeology meetings between cultures in the Ancient Mediterranean, Roma, 2008, p. 96-101.
- BOSCH, J. ENRICH, R., LLORENS, J. M., MATARÓ, M., PÀMIES, A., PARDO, J., RUEDA, J. M. i SERRAT, I. (1986): «Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)». *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 121-133.
- BOSCH, J., MATARÓ, M., PARDO, J., PÀMIES, A., LLORENS, J. M., RUEDA, M., SERRAT, I., i ENRICH, R., (1985): *El Turó del Vent i Castellvell (Llinars del Vallès. Pla de l'atur 1984*. Museu de Granollers, Granollers.

- Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues
- CARRERAS CANDI, F. (1903): «Excursió als orígens de la riera d'Argentona», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XIII, p. 241-251.
- CARRERAS, C., MARTÍN, A., PERA, J. i RODRIGO, E. (2016): «Las ánforas de Brindisi en la Hispania Citerior. Pautas de distribución y consumo», *Saguntum: Papeles de Laboratorio de Arqueología Valenciana*, 48, València, p. 103-121.
- ESTRADA, J. (1995): «Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores». *Publicacions del Museu de Granollers*, 15, Granollers, p. 15-43.
- FLÓREZ, M. (2007): «Can Tacó i el seu entorn. Estudi del Poblament rural a la Laietània interior. Del món indígena al món romà», Treball de recerca de DEA. Institut Català Arqueologia Clàssica
- FRANCÈS, J. i GUÀRDIA, M. (2012): «El poblat ibèric del Turó de Ca n'Oliver (segles VI-I aC). Balança de 25 anys de recerca i difusió». *Tribuna d'Arqueologia*, 2010-2011, Barcelona, p. 267-291.
- MENÉNDEZ, P. (2017): «Estudi de tres conjunts ceràmics de la intervenció arqueològica de 1984 al turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)», *Treballs Finals de Grau Arqueologia*, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, Curs: 2017-2018, Tutor: Joan Sanmartí, Barcelona, p. 81.
- MERCADO, M.; PALET, J. M., RODRIGO, E., GUITART, J. 2006: «El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló-Montornès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori», *Notes* 21, Mollet del Vallès, 241-266.
- GALLARDO, A. (1938): «Del Mogent al Pla de la Calma», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 414-516 i 518-523, p. 90-92.
- GUÀRDIA, M. (2015): «A les portes de Lauro. El poblat ibèric de Puig castell de Samalús (Canòves i Samalús)», *Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 19, Granollers, pp. 51 - 86.
- LÓPEZ, A., ROVIRA, J i SANMARTÍ, E. (1982). «Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent. Llinars del Vallès. Campañas 1980 y 1981», *Monografies Arqueològiques*, 3, Diputació de Barcelona Institut de Prehistòria i Arqueologia, Barcelona.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

- REVILLA, V. (2004): «El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II a.C. y I d.C.: Organización y dinámicas culturales y socioeconómicas». A: MORET, P.; CHAPA, T. (Ed.) (2004): *Torres, Atalayas y Casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s. III a.C. a s.I d.C.)*. Coloquio organizado por la Casa Velázquez y la Universidad Complutense de Madrid. p. 175-202.
- PONS, E. (dir) *et al.* (2002): Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (Excavacions 1990-1998), *Sèrie Monogràfica 21*, MAC-Girona
- RODRIGO, E., GEMMA, M., MERCADO, M. i GUITART, J. (2013): «El jaciment de Can Tacó (Montmeló i Montornès del Vallès) i els inicis de la presència romana al Territori Laietà en època republicana», a: PREVOSTI, M., LÓPEZ, J. i GUITART, J. (eds.), “Ager Tarraconensis 5, Actes del Simposi internacional”, *Documenta 16*, Tarragona, p. 217-229.
- RODRIGO, E., GUTIÉRREZ, A., ÀLVAREZ, A., PITARCH, À, MERCADO, M. i GUITART, J. (2013): «El yacimiento de Can Tacó (Vallés Oriental, Cataluña) y el inicio de la arquitectura de tipo itálico en la península ibérica. Análisis de los materiales constructivos cerámicos (*tegulae* e *ímbrex*)» a GIRÓN, L., LAZARICH, M., i CONCEIÇÃO, M. (coords.) (2013): *Actas del I Congreso internacions sobre Estudios Cerámicos*, Cádiz, del 1 al 5 de novembre de 2010, Cádiz, pp. 1572-1594.
- SÁNCHEZ, E. (2008): «Ressenya sobre els resultats de l'excavació arqueològica a l'interior de la Torrassa del Moro de Llinars del Vallès», a: MARTÍ, R. (ed.) *Fars de l'Islam. Antigues alimares d'al-Andalus*, Barcelona, p. 125-137.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1984): «Dos punyals celtibèrics procedents del Poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona)». *Lauro Treballs* . p. 3-8.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1993): «Una tomba de guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)», *Treballs del Museu de Granollers*, I, Granollers.

- Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues
- SANMARTÍ, J. (2004). «From local groups to early estates: the development of complexity in protohistoric Catalonia». *Pyrenae*, 35/1, Universitat de Barcelona, pp. 7-41.
- SANMARTÍ, J., ÀLVAREZ, R., ASENSIO, D. (1995): «La ceràmica àtica del yacimiento del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona) conservada en el Museo Municipal Joan Pla i Gras», *Verdolay*, 7. Múrcia, p. 187-197.
- SANMARTÍ, J; ASENSIO, D. BELARTE, M. C., MARTÍN, A i SANTACANA, J. (2006): «La iberització a la Catalunya costanera i central» *Arqueomediterrania*, 9. *De les comunitats locals als Estats Arcaics: la formació de les societats complexes a la Costa del Mediterrani Occidental*. Actes de la III Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell, 25 al 27 de novembre de 2004), p. 145-163.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. (1928): *Forma Contrentus Tarraconsensis, Baetulo-Blanda*, Fasc. I, Barcelona, p. 68-69.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. (1927-1931): «Llocs d'habitació ibèrics a la costa del Llevant», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VIII, p. 41-54.
- SERRA RÀFOLS, J. de C. (1942): «El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en época anterromana», *Ampurias*, IV, p. 232-235.
- SINNER, A., (2015): «Cultural contacts and identity construction: a colonial contextn in NE Spain (2nd – early 1st c. BC.)», *Journal of Roman Archaeology* 28, Cambridge, p. 7-37
- SINNER, A., FERRER, J. (2016): «Del oppidum de Burriac a las termes de Ca l'Arnau. Una aproximación a la llengua y a la identidad de los habitantes de Ilduro (Cabrera de Mar, Barcelona)», *Archivo Español de Arqueología*, 89, p. 193-223.
- SOTO, P. i CARRERAS, C. (2006-2007): «Anàlisi de la Xarxa de transport a la Catalunya Romana: Alguns Apunts», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 16-17. Lleida, p. 177-191.
- ZABALA, M (2006): «Can Suari. Un assentament rural ibèric dels segles II i I aC a Llinars del Vallès», *Tribuna d'Arqueologia*, 2006, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 169-190.

Reconstrucció de la darrera fase d'ocupació al jaciment ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) a partir de les dades d'excavacions antigues

ZAMORA, D. (2006-2007): «L'*oppidum* de Burriac. Centre del poder polític de la Laietània ibèrica», *Laietania*, núm 17, Museu de Mataró, Mataró.

ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCIA, J. i CELA, X. (2001): «El poblament a la Laietània Central i Septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial», a: MARTÍN, A. i PLANA, R., "Territori polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània occidental. Actes de la Taula Rodona Celebrada a Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000". *Monografies d'Ullastret*, 2, Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 203-226.